

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Natália Kolenčíková, Ľubor
Králík, Jana Levická, Sibyla Mis-
lovičová, Lucia Molnár Satinská,
Slavomír Ondrejovič (čestný
člen), Judita Páleníková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- PIATKOVÁ, Kristína: O niektorých
pravopisných javoch v názvoch fi-
riem, produktov, aplikácií a služieb
s ohľadom na súčasnú jazykovú prax 257
JAKUBEK, Patrik: Názvy zaniknutých
osád v okrese Galanta..... 268

DISKUSIE

- RIPKA, Ivor: Niekoľko diskusných
poznámok o derivátoch cudzích geo-
grafických názvov v Pravidlách slo-
venského pravopisu 281

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Mi-
chal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a re-
vidované slovenské mená poddruhov,
variet a foriem cudzokrajných cievnatých rastlín 291

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Jaki si mudri, taki si glupi.* M. Cho-
chol..... 301

ROZLIČNOSTI

- Vlhčené či vlhké utierky?* S. Mislovi-
čová 311

SPYTOVALI STE SA

- Kankalinková farba.* J. Páleníková... 317

- PRIPOMÍNAME SI**..... 319

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 58, 2024, č. 5 (30. 10. 2024). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2024

Cena 2 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

O niektorých pravopisných javoch v názvoch firiem, produktov, aplikácií a služieb s ohľadom na súčasnú jazykovú prax

KRISTÍNA PIATKOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: This paper explores the spelling of proper names, business names, and app names in the Slovak language. It focuses on proper names that start with a lowercase or uppercase letter in a compound word. The motivation behind names is examined, including the owner's name, generic designation, foreign words, and acronyms. Similar names are found across various companies, products, and services. Creating words in an individual way allows for the investigation of authorial invention and exploration of the word-forming potential of language. The creation of new words contributes to the expansion of vocabulary, while also observing its influence on Slovak orthography.

Keywords: proper name, business names, app names, orthography, motivation of logonyms, word-formation

V poslednom čase pozorujeme v jazykovoporadenskej praxi záujem o to, či je názov firmy alebo produktu pravopisne správny. Niekedy reagujú samotní používatelia z vlastnej potreby použiť zvolené slovo v texte, inokedy

---

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

prichádza otázka aj od tvorcov či majiteľov značky. Konkrétne ich zaujíma, či je správne kombinované písanie veľkých a malých písmen v rámci jedného slova, t. j. písanie veľkých písmen uprostred slova, hoci sa slovo začína malým písmenom. Preto sa v tomto príspevku zameriame na tie vlastné mená výsledkov ľudskej činnosti – chrématonymá, ktorých zápis je pre slovenský pravopis atypický z hľadiska písania veľkých a malých písmen. Spolu s týmto javom si budeme všimáť aj analogické prieniky v tvorbe apelatív.

Chrématonymá možno definovať ako „vlastné mená, ktorými sa pomenúvajú všetky ľudske výtvory nefixované pevne v krajine, teda vlastné mená spoločenských javov, inštitúcií, predmetov a výrobkov“ (Majtán, 1979, s. 155). Predmetom nášho pozorovania sú vlastné mená výrobkov, ktoré M. Majtán označuje termínom pragmatonymá a ďalej ich člení na „názvy jedinečných výrobkov – unikátonymá; názvy v sériách vyrábaných výrobkov, vlastné mená značiek, sérií, typov a modelov výrobkov – sérionymá“ (2012, s. 267). P. Odaloš (2021) vo svojej klasifikácii chrématonym pracuje s opozíciou abstraktný – konkrétny. Medzi abstraktné chrématonymá radí vlastné mená spoločenských organizácií – inštitucionymá a neštátnych organizácií – firmonymá, logonymá. Z uvedeného členenia sa v súvislosti s výrobkami zameriavame na vlastné mená firiem. Problematike logoným sa v slovenskej jazykovede komplexne venovala M. Imrichová v publikácii *Logonymá v systéme slovenčiny* (2002) a vymedzila ich ako „vlastné mená firiem, obchodných jednotiek a výrobnobchodných spoločností“ (s. 10). Ako vlastné mená plnia v prvom rade nominačnú (pomenúvaciú), identifikačnú, informačnú a komunikačnú funkciu. Pomenúvajú nejaký objekt s cieľom informovať príjemcu o produktoch, resp. službách, ktoré firma ponúka. Tieto názvy súčasne plnia aj reklamnú funkciu, pričom cieľom je zaujať, upútať pozornosť, na čo tvorcovia využívajú v rôznej miere aj jazykové prvky. Zatiaľ čo klasická reklama využíva komplex zvukových a grafických princípov (porov. Čmejrková, 2000), pri vzniku logoným ide o pritiahnutie adresáta obsahu prostredníctvom zvláštnej formy, napríklad formálnou podobou grafém, jazykovou hrou a cudzojazyčnými prostriedkami často aj v snahe preniknúť na svetový trh.

Hra s písmom predstavuje pre niektorých autorov nepochybne pútavú formu názvu ich firmy. V dôsledku takejto snahy vznikajú podoby, ktoré často nie sú v súlade so slovenským pravopisom, kde sa veľké písmeno píše na začiatku vlastného mena. Keďže zápis firmy do obchodného registra nepodlieha obme-

dzeniam týkajúcim sa jazykovej správnosti, možno nájsť množstvo rôznych neštandardných príkladov. V doterajšej slovenskej lingvistiky venovala pozornosť slovtvorbe a pravopisu logoným čiastkovou sondou V. Leitmanová (2007), ktorá sa zaoberala problematikou názvov kvetinarstiev v Bratislave a jej blízkom okolí. Všímal sa motiváciu názvov menom majiteľa, druhovým označením, menami kvetov, anglickými slovami a akronymami. Vo výskumnom materiáli sa v tom čase neobjavovali príklady na neštandardný zápis z hľadiska písania veľkých písmen, ale v súčasnosti nachádzame v korpusovej databáze textov¹ aj názvy kvetinarstiev so zápisom veľkého písmena vnútri slova alebo s malým začiatočným písmenom, za ktorým nasleduje veľké písmeno: *HydroFlora je lídrom v oblasti návrhu, realizácie a údržby interiérovej zelene. – eRuže sú produktom tých najlepších fariem Ekvádora a Kolumbie, kde sa už desaťročia pestujú najkvalitnejšie prémiové ruže vyvážané do celého sveta*. Podobné formy logoným nachádzame naprieč celým spektrom firiem, rovnako aj pri pragmatonymách. Tvorba slov takýmto individuálnym spôsobom nám umožňuje nazrieť do invencie autorov a skúmať slovtvorný potenciál jazyka. Ako uviedla už M. Imrichová (2002), tvorba logoným prispieva k rozširovaniu slovnej zásoby a súčasne pozorujeme aj jej vplyv na slovenský pravopis, ako sa používa podoba rodného mena v názve, využívanie anglicizmov a vznik kompozít.

Rodné meno a jeho variácie v názve spoločnosti

Jedným z komponentov názvov firiem v súkromnom sektore býva rodné meno majiteľa doplnené o slovtvorný formant alebo cudzí výraz súvisiaci s činnosťou spoločnosti, napr. *MichaelaStore* (textilná výroba), *ADAMPPharm* (výroba zdravotníckych pomôcok), *veronikaIN fashion* (šitie odevov), *adam-Soft* (tvorba softvéru)². Z vyexcerpovaných príkladov badať aj takú pravopisnú podobu, v ktorej sa vlastné meno začína malým začiatočným písmenom. Nachádzame aj príklady na domácku podobu rodného mena, ktorá je graficky zvýraznená, prípadne doplnená o ďalší slovtvorný formant: *LeVeRon* (Veron – domácka podoba mena Veronika, výroba odevov), *MyriG* (Myroslav – G od-

¹ V korpuse Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01), ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV.

² Príklady sme čerpali z verejne dostupnej databázy slovenských firiem a organizácií a z obchodného registra SR www.finstat.sk, www.orsr.sk. Obchodné mená uvádzame bez označenia právnej formy spoločnosti, keďže tento údaj nie je predmetom nášho výskumu.

kazuje na adresu bydliska). Súčasťou názvu môže byť aj časť priezviska, zväčša prvá slabika, napr. *PetraVe* (Veselovská), alebo iba iniciály rodného mena a priezviska doplnené o slovo odkazujúce na činnosť spoločnosti, napr. *FDstav* (František Ducho – stavebné práce). Ak sú použité iniciály či slabiky, prvotne nemáme žiadnu informáciu o motivácii názvu osobným menom. Obsah veľkých začiatočných písmen, príp. slabík identifikujeme na základe vyhľadávania podrobnejších dát o spoločnosti v obchodnom registri. Autori svoje osobné údaje v obchodnom mene rôzne kombinujú. Napríklad použijú prvú slabiku z rodného mena a priezviska a slovo súvisiace so zámerom spoločnosti: *PeJaFood* (Petra Janešíková – služby rýchleho občerstvenia), alebo rodné meno nasleduje až po priezvisku: *JuBaSa* (Barbora Jurgovianová). Ak sú majitelia dvaja, prípadne viacerí, názov môže byť zložený z iniciál oboch priezvisk: *CHaM* (Chovancová – Molčan) či z kombinácie slabík z osobných mien v rôznom poradí: *DeToBaVa* (Denis Barila – Tomáš Vančík). Funkcia takto vytvorených logoným je čisto akronymická. Z názvu nemožno identifikovať podnikateľskú oblasť či zameranie spoločnosti a ani meno. Istou indikáciou sú inojazyčné dodatky v logonýmách, ktoré sú motivované dvoma významovo odlišnými prvkami (menom a predmetom činnosti) ako *Adam a pharm* (oblasť zdravotníctva, farmácie), *Veronika a fashion* (odevníctvo, móda).

Veľmi často vznikajú aj slabične akronymicky motivované tvary, napr. *LucLac* (Lucia Laciaková), *MaraBara* (Martina Bartošiková), ktoré chápeme ako skratkové slovo utvorené zo začiatočných slabík. Skutočnosť, že je názov utvorený z mena a priezviska, vieme až z doplňujúcich informácií uvedených v obchodnom registri. Medzi slovenskými tvorcami, remeselníkmi, dizajnérmí je známy aj názov spoločnosti *SAShE*, ktorý vznikol kombináciou začiatočnej slabiky z mena zakladateľky (Saša – *SA*) a anglického zámena *she*, ktoré je navyše aj graficky atypicky napísané, t. j. iba písmeno *h* je malé, ostatné sú veľké.

Predmet činnosti spoločnosti a anglickojazyčné prvky v názve

Popri akronymických logonýmách sú frekventované aj názvy motivované prvkom viac či menej označujúcim centrálny produkt firmy, prípadne spôsob výroby, napr. *FinStat* (databáza firiem s finančnými údajmi), *ITis solution* (počítačové programovanie), *StopService* (výroba motorových vozidiel), *IDEALLstav* (výroba obytných a neobytných budov). V názve môže byť zahrnutá aj kombinácia čísla a písmena, napr. *3DSystem* (gafi-

ka), *2SDesign* (grafika), pričom autor zámerne volí také komponenty, ktoré súvisia s činnosťou obchodnej spoločnosti. Súčasne v príkladoch s atypickým zápisom pre slovenčinu prevládajú anglicizmy. Angličtina je ako lingua franca pri prezentovaní firmy a uplatnení sa aj na medzinárodnom trhu. Názvy vyjadrené cudzím slovom sa označujú termínom kontaktné logonymá (Imrichová, 2002, s. 29). M. Imrichová (2002) hodnotí názvy firiem tvorené výrazmi z iného jazyka ako módne a uvádza, že informačnú funkciu plnia len u percipientov ovládajúcich príslušný jazyk. Za vhodné možno považovať cudzie slová, ktoré sú všeobecne zrozumiteľné a naznačujú zámer firmy alebo oblasť činnosti. Cudzí slová sú vo všeobecnosti pomerne obľúbené a využívané, ale nemusia byť vždy informačne priezračné, napr. *myM.l.a* (šitie), *NoiArt* (výrobky z dreva a papiera), *LaWande* (šperky), *by LuLu* (zemné práce), *SurvVia* (geodetická činnosť). Z takto utvorených názvov nemožno určiť zameranie spoločnosti.

Ako osobitú skupinu možno vnímať oblasť informačných technológií, pre ktorú je používanie anglických slov bežné. Ide predovšetkým o firmy, ktoré sa venujú počítačovému programovaniu, napr. *DeerQA*, *BitBrew*, *DevNest*, *smartALM*, a samostatné fungovanie skratky *IT*, napr. *planITbetter*.

Od názvov súkromných firiem k pravopisným podobám pomenovania produktov niektorých inštitúcií

Z doteraz uvedených príkladov badať vplyv internacionalizácie v slovo-tvornom procese a zavádzanie „nového prvku“ do slovenského pravopisu. Konkrétne máme na mysli to, keď pri skladaní slov vznikajú kompozitá začínajúce sa malým začiatočným písmenom a druhá časť zloženého slova je zapísaná s veľkým písmenom (táto tendencia sa identicky používa v angličtine, napr. *eCommerce website*³). Kombinovanie veľkých a malých písmen v rámci slova sa v súčasnosti netýka len názvov mobilných aplikácií a internetových stránok. Podobným spôsobom, keď je na začiatku slova malé písmeno odkazujúce na slovo, resp. prídavné meno, pribúdajú v slovenských textoch názvy ako *eStránky* (webový portál zameraný na tvorbu stránok), *eFormuláre* (elektronická služba Finančnej správy SR), *eDane* (názov aplikácie), *iObčan* (názov aplikácie) *mReportér* (názov aplikácie slovenského spravodajstva) a i.

³ <https://www.wix.com/e-commerce/website>

Slová s komponentom *e-* vo význame „elektronický“ sa v slovnej zásobe objavujú od vzniku elektronickej pošty – *e-mailu*. Postupne sa tento anglicizmus adaptoval do slovenčiny a ustálili sa aj deriváty *e-mailovať*, *e-mailový* (pozri Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006). V bežnej komunikácii sa dokonca vypúšťa skrátená podoba prídavného mena elektronický – *e-* a v súlade s tendenciou k ekonomizácii jazyka sa bežne používajú kratšie podoby *mail*, *mailovať*, *mailový* (Mislovičová, 2000; pozri aj Slovník súčasného slovenského jazyka M – N, 2015). S rozvojom informačných a komunikačných technológií začali pribúdať prevzatia z angličtiny písané v pôvodnej i adaptovanej pravopisnej podobe, napr. *e-book* i *e-kniha*, *e-shop* i *e-obchod*, *e-banking* i *e-bankovníctvo*, *e-learning* i *e-vzdelávanie* a i. Popri produktívnej skratke *e-* sa vyskytujú aj komponenty *i-* vo význame „internetový“ a *m-* vo význame „mobilný“, ktoré fungujú ako prvá časť kompozita (pozri Ološtiak, 2011, s. 252 – 253). Ak chápeme iniciálové skratky typu *e-mail* ako zložené slová, možno ich zaradiť k deabreviačným kompozitám (Gavurová, 2013, s. 157 – 158).

Vychádzajúc z jazykovej praxe, pravopisná podoba týchto slov je rozkolísaná. Popri písaní slov so spojovníkom je zachytený zápis dovedna, napr. *e-kniha* (7 411 dokladov)⁴ i *ekniha* (787), *e-recept* (348) i *erecept* (400), *i-obchod* (48) i *iobchod* (11), *m-platba* (28) i *mplatba* (len 1 doklad). Podobná situácia sa konštatuje aj v češtine: „Někdy se užívá (podobně jako v angličtině) k označení hranice slova v rámci složeniny velké písmeno po počátečním morfému, srov. *e-learning* i *eLearning*, *e-commerce*, *ecommerce* i *eCommerce*. Tyto pravopisné tendence ovlivňují také psanou podobu slov tvořených už v rámci české slovní zásoby, srov. např. *e-kniha* a *ekniha*, *eknihomol*; *e-daň* i *eDaň*, *e-denik* a *eDeníček*; *eČlověk*, *eŽivot* (Opavská, 2005, s. 235). V súčasnosti pozorujeme používanie kompozít s komponentom *e-*, *i-*, *m-*, kde sa hranica druhej časti slova naznačuje veľkým písmenom. Zo spomenutých príkladov sme v korpusu našli 282 príkladov na formu *eKniha* a 106 príkladov na *eRecept*. Podoby *iObchod* a *mPlatba* majú v korpusovej databáze minimálnu frekvenciu a ide o rovnaké zdroje. V slovenských textoch je najproduktívnejšia morféma *e-*.

Príklady kompozít⁵ s morfému *e-* nachádzame aj v oficiálnej komunikácii (najmä v štátnej správe): *eSlužby* (portál elektronických služieb), *eKasa* (elek-

⁴ Doklady sme vyhľadávali v máji 2024 v korpusu Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01).

⁵ Príklady sme vybrali zo stránok štátnych inštitúcií: <https://www.financnasprava.sk/sk/titulna-stranka>, <https://www.ezdravotnictvo.sk/sk/-/ezk-zakladne-informacie>, <https://esluzby.socpoist.sk/>

tronická služba Finančnej správy SR), *ePlatby* (elektronická služba Finančnej správy SR) a zložené slová so skratkou: *ePN* (elektronická práceneschopnosť, Sociálna poisťovňa), *eID karty* (elektronická identifikačná karta) a i. Keď sa pozrieme na výskyt niektorých vybraných názvov služieb ponúkaných na internetových stránkach inštitúcií, nájdeme odlišné pravopisné podoby, napr. *Informácie o projekte ePlatby* sú členené nasledovne: *O projekte e-Platby. – Finančná správa spustením funkčnosti „ePlatby“ od 1. 3. 2023 umožňuje žiadateľom vykonať úhradu za spoplatnené elektronické služby platobnou kartou priamo zo svojej elektronickej schránky na Ústrednom portáli verejnej správy (ďalej len ÚPVS). – Pokladnice eKASA klient. – Všeobecné informácie k používaniu pokladnice e-kasa klient, ktorou sa rozumie online registračná pokladnica... – Návštevníci portálu finančnej správy sa k nemu dostanú cez sekciu e-služby. – Vzory daňových priznaní na spotrebnú daň z liehu, piva, vína a medziproduktu od roku 2009 nájdete v sekcii eSlužby/Verejne dostupné elektronické služby/Katalóg vzorov tlačív. – Bližšie informácie k používaniu KEPU vo forme eID-karty sú zverejnené na: www.financnasprava.sk – eSlužby – Elektronická komunikácia – Aktuálne informácie k elektronickej komunikácii. – Praktický postup pre daňové subjekty, ktoré majú záujem využívať kvalifikovaný elektronický podpis (KEP) vo forme eID karty na komunikáciu s finančnou správou. Z excerptovaných príkladov vidíme, že dokonca ani na stránkach štátnych inštitúcií zavádzajúcich vybrané aplikácie a elektronické služby do praxe nie je jednotná písaná podoba. V rámci jedného odseku uvádzajú názov služby so spojovníkom aj bez neho. Od názvov pragmatónym, akými sú napr. *eSlužby*, je potrebné odlišiť všeobecné mená ako *e-služby* i *eslužby*, ktoré nepomenúvajú špeciálne aplikácie či online služby poskytované verejnou inštitúciou na konkrétnom webovom portáli (tu sa označenie vníma ako vlastné meno). Nie vždy sa dá jednoznačne identifikovať, či ide o názov aplikácie, alebo o apelatívum, napr. – *Veľkými zmenami prešli eslužby. – Možnosť využívať e-služby je pre nich atraktívna. – Je veľmi dôležité pochopiť, pre koho sú eSlužby určené a kam smerujú. – Lekárň môže zablokovať e-recept, ak nemá predpísaný liek na sklade. – Opakovaný e-recept má odbremeniť pacientov od návštev lekárov. – Na rozdiel od klasického receptu je eRecept doplnený o čiarový kód.**

---

portal/, <https://www.slovensko.sk/sk/titulna-stranka>, <https://portal.egov.sk/sk/content/egovement>. [cit. 7. 5. 2024].

Korpusová analýza vybraných príkladov

V databáze textových korpusov sme vyhľadávali frekvenciu výrazov *eGovernment* a *eZdravie*, na ktoré sa pýtali používatelia v jazykovej poradni:

	<i>eGovernment</i>	<i>egovernment</i>	<i>e-Government</i>	<i>e-government</i>
frekvencia	4 877	445	2 444	1 891

Tabuľka 1

Podoba slova *eGovernment* vo význame „elektronická forma výkonu verejnej správy prostredníctvom informačno-komunikačných technológií“ z portálu eGov.sk (<https://portal.egov.sk/sk>) sa ukázala ako najfrekventovanejšia a nachádzala sa v odborných textoch (išlo o učebné materiály, konferenčné zborníky, štúdie), v publicistických článkoch a na webových stránkach. Vyskytovala sa aj v prípadoch, keď sa odkazovalo v texte na novelu zákona, pričom v zákone č. 305/2013 Z. z. o elektronickej podobe výkonu pôsobnosti orgánov verejnej moci a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o *e-Governmente*) sa uvádza termín *e-Government* so spojovníkom (<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/305/20180401>). V rovnakom význame sa používajú aj podoby *e-government* a *egovernment*: *ITAPA (Informačné technológie a verejná správa) je najväčším podujatím na Slovensku, ktoré zastrešuje oblasť eGovernmentu a digitalizácie spoločnosti. – Slovensko a program e-Government má pred sebou ešte dlhé obdobie, aby sa zlepšilo. – Pripomenuli, že zákon o e-governmente platí od roku 2013. – Slovenská republika je v rebríčku egovernmentu na 49. mieste zo 193 krajín sveta. Od slova eGovernment sú odvodené názvy služieb eGov-Zastupiteľstvo, eGov-Zmluvy, eGov-Data a portál eGov-Obstarávanie, ktoré mestám, obciam a samosprávnym krajom pomáhajú plniť zákonné povinnosti v elektronizácii služieb (<https://portal.egov.sk/sk/content/komunalny-portal>). Obdobne sa elektronizácia vzťahuje aj na oblasť zdravotníctva, kde má najvyššiu frekvenciu pomenovanie *ezdravie*, názov projektu je len s malými písmenami (<https://www.ezdravotnictvo.sk/sk/o-ezdravie>, <https://www.health.gov.sk/?vseobecne-informacie-o-ehealth>). V korpusovej databáze sa nachádzajú štyri varianty zápisu systému elektronizácie zdravotníctva: popri *ezdravie* je druhá najfrekventovanejšia podoba *eZdravie* a niekoľkonásobne menej sa uvádzajú varianty so spojovníkom *e-zdravie* a *e-Zdravie**

(tabuľka 2). Aj v tejto oblasti sa používajú ďalšie termíny tvorené morférou *e-* a skratkou ako *eID* (elektronický občiansky preukaz s čipom), *ePZP* (elektronický preukaz zdravotníckeho pracovníka), *eZK* (elektronická zdravotná knižka) a slová ako *eočkovanie* („služba, ktorá umožňuje lekárovi zapísať očkovania pacienta elektronickou formou“) a i. Názvy služieb sú písané dovedna s malými písmenami a v prípade skratiek sa slová uvádzajú spolu s morférou *e-*. Na porovnanie uvádzame aj anglický tvar *eHealth* s najvyšším výskytom a menej zastúpené podoby *ehealth*, *e-Health*, *e-health* (tabuľka 3), ktorými sa pomenúva rovnaký projekt (https://www.slovensko.sk/sk/agendy/agenda/_e-zdravotnictvo/).

	<i>eZdravie</i>	<i>ezdravie</i>	<i>e-Zdravie</i>	<i>e-zdravie</i>
frekvencia	877	1 085	52	234

Tabuľka 2

	<i>eHealth</i>	<i>ehealth</i>	<i>e-Health</i>	<i>e-health</i>
frekvencia	4 398	1 254	533	526

Tabuľka 3

Na základe korpusových dát možno usudzovať, že názvy jednotlivých služieb nie sú jednotne zavádzané do praxe, čo sa ďalej prenáša do publicistiky. Zloženiny s komponentmi *e-*, *i-*, *m-* sú netypické, lebo prvá časť je krátka a používateľ má pocit, že „zanikne“, nebude zreteľný slovotvorný švík. Z excerpovaných príkladov vidíme, že pravopis s formálnym označením hranice dvoch slov kompozita pomocou veľkého písmena je frekventovaný (v slovách *eGovernment*, *eHealth* najfrekventovanejší). V minulosti sa v slovenských textoch forma zápisu s veľkým písmenom vnútri slova nevyskytovala, ale v súčasnosti sa počet takto utvorených kompozít zvyšuje a analogicky to aj používatelia aplikujú pri tvorbe nových slov (pragmatónym, najmä názvov mobilných aplikácií). Súčasne, ak inštitúcia zavádzajúca novú elektronickú službu nejako pomenuje a následne ju v jednotlivých textoch používa v rôznych pravopisných podobách, potom je problematické aj pre bežného používateľa i publicistu s takýmto názvom ďalej v texte pracovať. Domnievame sa, že používatelia pociťujú neistotu v zápise slov s veľkým písmenom na inej pozícii ako na začiatku slova, preto sa v textoch vyskytujú viaceré formy.

Namiesto záveru

Ako sme na začiatku uviedli, používanie veľkého písmena, resp. písmen vnútri slova nie je v slovenčine bežné, ale opakujúce sa otázky adresované do jazykovej poradne naznačujú, že sa takáto forma zápisu objavuje. V tomto príspevku sme sa zamerali na vybrané logonymá a pragmatonymá. Slovtvorná motivácia logoným a pragmatoným je dynamická a neexistujú jednotné zásady oficiálneho zápisu pomenovania firiem, názvov produktov a služieb. Z materiálu vyplýva, že vlastné meno ako názov spoločnosti možno zapísať aj s malým začiatočným písmenom. Zápis vyplýva z neohraničených možností majiteľa spoločnosti, ktorý sa usiluje vytvoriť niečo jedinečné, originálne, pútavé a podľa toho volí jazykové prostriedky a vizuálnu podobu. Veľkým písmenom sa signalizujú časti názvu ako rodné meno, priezvisko, zameranie činnosti, miesto pôsobenia. Keďže názov spoločnosti často predstavuje aj logo, tak ekonomizácia výrazu má svoje opodstatnenie. V zložených slovách odkazujúcich na nové aplikácie a služby, ktoré majú v názve prídavné meno *elektronický*, *internetový* alebo *mobilný* v skrátenej podobe *e-*, *i-*, *m-*, sa naznačuje druhá časť slova veľkým písmenom. Touto formou sa pomenúvajú predovšetkým názvy počítačových služieb, programov, mobilných aplikácií, ktoré v minulosti neexistovali a ich zápis je pre slovenčinu príznakový. Korpusové doklady a textový materiál zo skúmaných stránok verejných inštitúcií potvrdzujú, že rozkolísaný pravopis (t. j. naznačenie hranice slov spojovníkom, veľkým písmenom a bez šviku medzi slovami) sa vyskytuje nielen v súkromných, ale aj v oficiálnych komunikátoch. Otvára sa potom otázka, ako reagovať na túto nejednotnosť, pretože len tvrdenie, že v slovenčine sa veľké písmeno píše iba na začiatku vlastného mena, nie je dostatočné, ako ukazuje prax. Zatiaľ čo pri logonymách ide aj o grafiku, pri pragmatonymách ide skôr o nedôslednosť ich jednotne zapisovať. Autori tak analogicky nepreberajú len nápad konceptu, ale aj pravopisnú podobu. Momentálne sa ako najproblematickejšia ukazuje produktívna skratka *e-*, zriedka aj *i-*, *m-* ako prvá časť kompozita, ktorá sa dá vizuálne odčleniť spojovníkom, napr. *e-recept* (všeobecné podstatné meno označujúce elektronicky vystavený lekársky predpis) alebo *E-recept* (názov aplikácie), či písať spolu *erecept* (apelatívum). Názvy spoločností a produktov majúce platnosť obchodnej značky sa píše v pôvodnej pravopisnej podobe.

LITERATÚRA

- ČMEJRKOVÁ, Světa: Reklama v češtině. Praha: Leda, 2000. 260 s.
- GAVUROVÁ, Miroslava: Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 312 s.
- IMRICHOVÁ, Mária: Logonymá v systéme slovenčiny. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2002. 142 s.
- IMRICHOVÁ, Mária: K niektorým slovotvorným tendenciám logoným. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 225 – 234.
- LEITMANOVÁ, Viera: Motivácia vlastných mien slovenských kvetinarstiev. In: Kultúra slova, 2007, roč. 41, č. 5, s. 263 – 267.
- MAJTÁN, Milan: Onomastické termíny podľa objektov pomenovaných vlastnými menami. In: Kultúra slova, 1979, roč. 13, č. 5, s. 153 – 159.
- MAJTÁN, Milan: Pragmatonymá sú vlastné mená. In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia. Prešov 12. – 14. septembra 2011. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2012, s. 263 – 268. Dostupné na <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak3/index.html>.
- MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Názvy súvisiace s elektronickou poštou a s inými spôsobmi posielania písomných správ. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 4, s. 203 – 204.
- ODALOŠ, Pavol: Modelovanie a modely chrématoným. Chrématonymá abstraktných ľudských výtvorov (chrononymum, faleronymum, akcionymum, dokumentonymum). In: Tradycja i nowoczesność w badaniach języków słowiańskich. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021, s. 313 – 331.
- OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. 339 s.
- OPAVSKÁ, Zdeňka: Komponenty e-, i-, m- v nové slovní zásobě. In: Neologizmy v dnešní češtině. Eds. O. Martincová, A. Rangelova, J. Světlá. Praha: ÚJČ AV ČR 2005, s. 232 – 241.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová, Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2015. 1 100 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- <https://www.ezdravotnictvo.sk/sk/-/ezk-zakladne-informacie>
- <https://esluzby.socpoist.sk/portal/>
- <https://www.financnasprava.sk/sk/titulna-stranka>
- <https://www.minv.sk/?policia>
- <http://www.orsr.sk/Default.asp?lan=sk>
- <https://portal.egov.sk/sk/content/egovernment>
- <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/305/20180401>
- <https://www.slovensko.sk/sk/titulna-stranka>
- https://www.slovensko.sk/sk/agendy/agenda/_e-zdravotnictvo/
- <https://www.wix.com/ecommerce/website>

Názvy zaniknutých osád v okrese Galanta

PATRIK JAKUBEK

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: Settlement names (oikonyms) can give a very rich testimony about the life of our ancestors or about various inter-lingual interactions. However, many named settlements have disappeared in the past for various reasons and their names have gradually fallen into oblivion. In this paper, we therefore focus on the names of now extinct localities that were located within the cadastral boundaries of today's bilingual Galanta district. The main aim is to clarify their onymic motivation on the basis of their etymological background.

Key words: onomastics, toponomastics, etymology, the district of Galanta, lost cities

O typických zamestnaniach, rôznorodých majetkových pomeroch, spôsoboch obživy, kultúre, tradíciách alebo len o prostom rodinnom usporiadaní nielen našich predkov, ale aj ostatných národov nám veľmi dôležité informácie podávajú aj jednotlivé, väčšinou historické podoby osadných názvov (ojkoným) z celého územia Slovenska. Mnohé názvy takýchto sídelných lokalít v minulosti sa však v priereze histórie z rôznych typov literárnej spisby, historických materiálov, kartografických prameňov či len zo všeobecného poznania tej-ktorej society postupne vytratil. Ako najvýznamnejší dôvod takejto straty možno nepochybné uviesť zánik určitého pomenovaného objektu, a to z viacerých známych alebo neznámych príčin. Boli to hlavne vojny, choroby, hladomory či len sídelné zmeny súvisiace so sťahovaním obyvateľstva. Aj v rámci dnešného bilingválneho okresu Galanta sa možno stretnúť s lokalitami, v ktorých v minulosti vznikli viaceré osady podnes nezachované. V predkladanom príspevku sa preto budeme ďalej venovať názvom dnes už zaniknutých lokalít tohto okresu, pričom našim primárnym cieľom je čo najvernejšie určiť ich onymickú motiváciu, pravda, pridŕžajúc sa ich náležitých etymologických východísk.

Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť (č. 2/0026/24) grantovej agentúry VEGA.

Východiskový onymický materiál, teda historické podoby názvov lokalít, sme na potreby analýzy získali predovšetkým zo súpisu obcí a miest, ktoré sú obsiahnuté v trojzväzkovej publikácii *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Klasifikácia názvu lokality na osi zaniknuté – existujúce (aj keď v inej forme) sa však niesla v znamení značných úskalí. Musíme mať na pamäti, že mnohé lokality, väčšinou situované vedľa seba v tesnej blízkosti, sa v minulosti zvykli spájať do väčších urbanistických celkov, čím síce nadobudli iný názov (napr. osada, ktorá vznikla spojením dovtedy troch samostatných usadlostí, sa pomenovala podľa najväčšej z nich), no lokalita bola stále zachovaná. Preto v snahe vyvarovať sa mylných tvrdení o zániku určitej lokality sme sa v ďalšej časti výskumu rozhodli tieto prvotné historické zmienky o ojkonymách prostredníctvom komparácie dopĺňať o podoby, resp. informácie o ich (ne)existencii najmä z máp troch vojenských mapovaní (pozri ďalej zoznam skratiek a značiek), súčasných katastrálnych máp na internetovom portáli Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v Bratislave (ďalej ÚGKK SR), z máp uložených v archíve ÚGKK SR a zo štatistických súpisov názvov miest krajín Uhorskej koruny (*Magyar korona országainak helységnevtára*, 1873; ďalej MKH). Analyzované názvy sú zoradené abecedne, ku každému ojkonymu (tučným písmom v kurzíve) pridružíme nielen historické podoby osadného názvu s rokom doloženia (známa písomná zmienka), ale aj informáciu, v katastri ktorej dnešnej lokality bola takáto usadlosť v minulosti pôvodne situovaná.

Dudvágszeg (1217 *Diduag*, VSOS III; 1301 *Dudwagy*, VSOS III; 1307 *Dwduagzegh*, RDSL I). Osada sa nachádzala v dnešnom katastrálnom území mesta Sládkovičovo.

O osade pomenovanej ako *Dudvágszeg* nemáme v doterajšej historio-grfickej spisbe veľké množstvo informácií. V nateraz známej prvej písomnej zmienke z prvej polovice 13. storočia sa obec spomína len v súvislosti s adoptívnymi záležitosťami osoby Michala, ktorý z tejto lokality pochádzal (*Michaelis de Dwduagzegh*¹; RDSL I, 1980, s. 215). Ďalšie informácie o lokalite sú známe až v súvislosti s jej zánikom, ktorý spôsobili turecké vojská

---

¹ Komponent „*de Dwduagzegh*“ v spojení s menom osoby (*Michal*) naznačuje, že v tomto prípade šlo o prímeno, ktoré poukazovalo na pôvod, resp. spätosť osoby s touto lokalitou (viac o prímenách, z ktorých sa neskôr utvorili priezviská, porov. Majtán, 2004, s. 88 – 89; Majtán, 2018, s. 37 – 40).

v roku 1683 (VSOS III, 1978, s. 43). Pri pohľade na stavbu ojkonyma je však nepochybné, že jeho podoba je tvorená dvoma komponentmi, a to maďarskou adaptáciou dnešného hydronyma *Dudváh* (o vývine názvu rieky pozri Hladký, 2011, s. 47 – 52) a maď. substantíva *szeg*. To by sa mohlo interpretovať ako „zásek“ či „klin“, no v prenesenom význame ho, v súvislosti so stavbou ojkonym, možno chápať aj ako „pás“, „lemovanie“ či „zákutie“. Názov *Dudvágszeg* tak v minulosti mohol pomenúvať akúsi malú osadu, ktorá vznikla v obkolesení či azda v tesnej blízkosti riečnej zákruty Dudváhu. Využitie maď. apelatíva *szeg* na potreby pomenovania lokality vzhľadom na blízkosť dnešného mesta Sládkovičovo nie je náhodné, pretože je jasné, že pôvodný názov Sládkovičova, ktorý sa využíval len v minimálnych grafických obmenách až do roku 1948, bol *Diószeg*². Na základe porovnania nateraz známych písomných zmienok pôvodného názvu *Diószeg* (napr. 1326 *Gyozyg*, VSOS III; 1332 – 1337 *Dyosec*, VSOS III; 1376 *Dyosug*, VSOS III; 1401 *Dyozegh*, VSOS III) s uvedenou prvou písomnou zmienkou osady *Dudvágszeg* však možno jednoznačne konštatovať, že najpôvodnejšou osadou v tejto lokalite bola napokon tá, ktorá sa do súčasnosti už nezachovala.

Kisa (1298 *Kizey*, VSOS I; *Kissa* II VM). Osada sa nachádzala v katastri dnešnej obce Jelka.

O osade s názvom *Kisa* sa v dochovaných listinných prameňoch možno dozvedieť informácie súvisiace predovšetkým s vlastníckymi vzťahmi. Osada bola pôvodne v držaní Bratislavskej kapituly, neskôr ju dostala do majetku akási rodina Frankóovcov, po nej biskupstvo v Rábe (dnes Győr) (VSOS I, 1977, s. 519). Informácie o spustnutí, resp. zániku lokality nateraz nie sú známe, avšak na základe porovnávania súčasnej mapy a mapy druhého vojenského mapovania sa nám podarilo určiť aspoň jej približnú polohu. Od pôvodnej osady Jelka, resp. neskôr vzniknutých obcí Malá Jelka a Nová Jelka sa malá osada *Kisa* vyskytovala južnejšie smerom k riečnym zákrutám Malého Dunaja. Dnes je priestor, v ktorom kedysi táto osada existovala, poľom pomenovaným ako *Orgován* (KTN).

² Tento názov, ako uvádzajú aj viacerí iní jazykovedci (porov. Kiss, 1978a, s. 373; Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 272), tiež vychádza z maďarskej lexiky a samotné ojkonymum je okrem komponentu *-szeg* tvorené i substantívom *dió* (= orech). Názov *Diószeg* tak pravdepodobne pomenúval malú osadu, ktorá vznikla v obkolesení orechového sadu, aleje alebo lesa. V dnešnej slovenskej podobe by sa tento názov mohol voľne vyskytovať ako *Orechová osada (porov. napr. dnešné slovenské ojkonymá *Orežany*, *Orechová* či *Orechová Potôň*).

Názov obce *Kisa* istotne vychádza z maďarskej lexiky a vznikol z adjektíva *kis* s významom „malý“, čím sa azda odkazovalo na jej malosť.

Lencse (1384 *Lente*, VSOS III; *Lencsehely*, II VM; 1873 *Lencsehely*, MKH; *Neuer Lencsehely*, *Alter Lencsehely*, III VM). Osada sa nachádzala na území katastra obce Veľké Úľany, smerom na juh pri vodnom toku Nový Kálnik medzi dnešnými časťami Nové Osady a Nový Dvor.

Osada s názvom *Lencse*, ktorá v minulosti bola majetkom napr. Pavla Benefalvyho (VSOS III, 1978, s. 252), sa priamo spomína aj na oficiálnej webovej stránke obce Veľké Úľany. V rámci nej sa však možno stretnúť s viacerými nezrovnalosťami, akými sú napr. chybný zápis roku nateraz prvej známej písomnej zmienky (rok 1386 oproti správnenému 1384) či dokonca informácia o údajnej príčine zániku osady (Dejiny, dostupné na <https://www.ulany.sk/?page=dejiny> [cit. 27. 9. 2024]). Ten mali mať na svedomí turecké jednotky počas výpadov na územie vtedajšieho Uhorska v rámci trvajúcich tureckých vojen. Táto informácia je však nesprávna, a to pre značné historické nesúrodosti. Je všeobecne známe, že turecké vojny boli oficiálne ukončené mierom v Srijemských Karloviciach (Srbsko) v roku 1699. Ak by však mala počas trvania bojov medzi Svätou ligou a Osmanskou ríšou táto osada spustnúť a zaniknúť, nedokázali by sme následne adekvátnym spôsobom vysvetliť zakomponovanie názvu osady nielen do MKH (*Lencsehely*; 1873, s. 712), ale ani do máp druhého a tretieho vojenského mapovania Uhorska, ktoré prebiehali medzi rokmi 1819 – 1986, resp. 1896 – 1887 (zápisy *Neuer Lencsehely*, *Alter Lencsehely*). Je tak nepochybné, že osada musela turecké výpady nielen úspešne prežiť, ale že existovala ešte niekoľko ďalších rokov.

Názov osady *Lencse* nie je celkom jednoznačný. Je však málo pravdepodobné, že by ojkonymum vzniklo proprializáciou nár. lexémy *lenča* (= šošovica), ktorá je typická najmä pre dialekty z oblasti Gemera či Novohradu (SSN II, 2006, s. 47), a to pre skutočnosť, že zmienku o nár. slove *lenča* máme v písaných textoch doloženú až z polovice 17. storočia (HSSJ II, 1992, s. 208), čím ide o podstatne mladší zápis oproti prvej zmienke osady *Lencse* (< *Lente*) z roku 1384. Navyše takáto anomália, teda výskyt nárečového slova typického pre určitú oblasť aj v dajakej inej oblasti, ktorá popritom nie je ani súčasťou jedného presne geograficky vymedzeného areálu (Gemer, Novohrad – Galanta), je veľmi málo pravdepodobná. Lexéma

lenča je však z etymologického hľadiska vskutku zaujímavá. Možno predpokladať, že sa do slovnej zásoby slovenského jazyka dostala sprostredkovaním, resp. spätným prevzatím z maď. pomenovania *šošovica* – apel. *lencse*. Maďarské apelatívum *lencse* však nie je pôvodnou podobou na pomenovanie tejto strukovitej rastliny, keďže i tá sa do maďarského lexikálneho fondu dostala pôvodne až z južnoslovanského apel. *leča* (šošovica) (Ferenc, 2023, s. 562 – 563).³

Vykládanie motivácie vzniku ojkonyma *Lencse* z maď. apel. *lencse* a z toho plynúce tvrdenie, že osada dostala pomenovanie preto, lebo už v stredoveku sa v tejto lokalite pestovala šošovica, musíme tiež náležite zobrať do úvahy. Pridŕžajúc sa tejto na prvý pohľad pomerne logickej motivačnej línie, by sme tak mohli konštatovať, že prvotne išlo o názov časti chotára (napr. lúky či poľa), ktorá bola určená na pestovanie šošovice, a neskôr sa tento názov mohol transformovať aj do kategórie ojkonym ako pomenovanie vzniknutej osady. Že mohlo ísť skutočne o dajakú časť chotára určenú na pestovanie strukovín, nám môže napovedať aj neskorší historický zápis s maď. komponentom *-hely* (*Lencsehely*), ktorý možno chápať vo význame „miesto“ či „plac“. V takom prípade by sme o tomto priestore mohli hovoriť ako o mieste/pláci, na ktorom sa pestovala šošovica (porov. existenciu adekvátnych paralelných názvov hospodárskych miest *Konopisko*, *Repisko*, *Dubisko*, *Jarčanisko* a pod.). Pri snahe vykladať názov z maď. apelatíva *lencse* a z tvrdenia, že by pôvodne naozaj išlo o chotárny názov, však musíme brať do úvahy aj iné, predovšetkým mimojazykové (historické) okolnosti. Samozrejme, maď. substantívum *lencse* bolo v minulosti dôležitým motivantom pre názvy mnohých miest na území Maďarska, či už sídelného, alebo nesídelného charakteru (napr. *Lencse-hegy* či *Lencsenpuszta*), a dokonca sa pretransformovalo aj do dnešných priezvisk *Lenče*, *Lencse* či *Lenčేశ* (porov. databázu priezvisk; Ďurčo a kol., 1998), ale v súvislosti s uvedenými názvami maďarských miest musíme mať na zreteli ich podstatne neskoršie písomné zmienky oproti nami skúmanému ojkonymu, ktoré siahajú až do

³ Do maďarčiny sa táto podoba mohla dostať ešte pred 10. storočím, azda ešte vo forme **lencsa* (porov. MNES, 1979b, s. 724). Nemožno však v prípade spätného prevzatia lexémy opomenúť ešte jednu závažnú skutočnosť, že napriek zreteľným slovansko-maďarským jazykovým kontaktom v tomto období (14. stor.) bol v kultúrnom či cirkevnom prostredí vo výraznom popredí aj latinský jazyk. V rámci neho možno tiež nájsť pomenovanie pre šošovicu v podobe *lens* (LSSL, 2003, s. 343), pričom práve aj toto pomenovanie mohlo byť tým najpôvodnejším východiskovým motivantom.

druhej polovice 19. storočia, v rámci ktorého bola šošovica už nepochybne zaužívaná ako bohatý zdroj obživy (porov. Kiss, 1978b, s. 25). Musíme brať do úvahy aj zásadné otázky o výskyte, resp. možnom pestovaní šošovice na území dnešného Slovenska, t. j. kedy sa na Slovensku po prvýkrát vyskytla šošovica a či sa vôbec v minulosti – v časoch stredoveku – obyvatelia dnešného západného Slovenska v okruhu Galanty venovali jej pestovaniu. Na tieto otázky však nateraz nedokážeme nájsť relevantné odpovede podložené faktografickými údajmi, keďže prvý výskyt tejto strukoviny na našom území nie je náležite písomne doložený. Preto by vykladanie názvu osady z maď. substantíva *lencse* bez pramennej bázy bolo len hypotézou.

Naostatok však možno spomenúť ešte jedno motivačné východisko, že osadný názov vznikol od domácej podoby slovanského mužského antroponyma *Lenča. Relevantnosť tohto výkladu pripúšťal i J. Stanislav (1943, s. 260 – 261; 1948, s. 309), argumentujúc podobou ruského priezviska *Lenčenko* (*Ленченко*) či jeho slovenskou adaptáciou *Lenčo* (porov. Majtán, 2018, s. 22; 44). Apelatívne východiská pre antroponymum *Lenča sú však nateraz pomerne nejasné, napr. ruská lingvistka A. V. Superanskaya vykladala jeho pôvod z mena *Leonid* (2009, s. 166). Vzhľadom na vysvetlenie motivácie v rámci fungovania osobných mien v kontexte stredoeurópskeho priestoru a predovšetkým Uhorského kráľovstva v tomto období je však pravdepodobnejšie, že meno vychádza z nemeckého mena *Leonard*.⁴ Motiváciou pre názov osady by tak v tomto prípade bola familiárna podoba mena zakladateľa, resp. majiteľa lokality Lenču. Svedčiť by o tom mohol aj zápis *Lencsehely*, o ktorom sme sa síce už zmienili, no považujeme za správne sa v súvislosti s načrtnutým východiskom ojkonyma z mužského mena k nemu vrátiť. Ako sme už uviedli, komponent *-hely* je skutočne nutné vnímať najmä vo význame „miesto“ či „pl'ac“, no v kontexte osadných názvov možno pripustiť i ďalší sémantický príznak tejto lexémy, ktorým je „osada“ či „dedina“ (porov. MNES, 1979a, s. 208 – 210). Kompozitum *Lencsehely* by sme tak do slovenčiny mohli preložiť ako *Lenčova osada, resp. voľnejšie ako **Osada, ktorá patrila Lenčovi*. To, či skutočne možno túto motiváciu považovať za správnu, je však otázne, pretože nateraz nedisponujeme žiadnym listinným dokladom

---

⁴ O východiskách a význame mena pozri Majtán – Považaj, 1998, s. 158.

o majiteľovi, resp. osobe s menom Lenča, ktorá by v tejto lokalite vlastnila, zdedila alebo založila osadu. Bez adekvátnych pramenných dokladov je tak aj táto načrtnutá motivačná línia len hypotézou a vyžaduje si ďalšie výskumy, spojené hlavne s excerpciou informácií z archívnych materiálov viažucich sa na túto lokalitu.

Neskoršie zápisy osadného názvu z 19. storočia nám napovedajú, že pôvodne jedna osada sa mohla z nateraz neznámych príčin rozdeliť na dve samostatné menšie lokality, keďže na mapách druhého a tretieho vojenského mapovania sa už vyskytujú vedľa seba názvy *Neuer Lencsehely* a *Alter Lencsehely*. K pôvodnému názvu sa tak pridružili prívlastky utvorené z prvkov nemeckého jazyka, ktoré mali azda dodatočnú orientačnú funkciu, a to odlišenie starej, teda pôvodnej osady (nem. *Alter*) od tej druhej, možno i novovybudovanej (nem. *Neuer*).

Peteháza (1323 *Pethehaza*, VSOS I). Obec sa nachádzala v katastri obce Čierna Voda.

Názov obce *Peteháza*, ktorá v minulosti patrila viacerým zemianskym rodinám (VSOS I, 1977, s. 297), vznikol z antroponyma *Peter*⁵ a maď. apellatíva *háza*, „dom“, „domov“. Motiváciou pre vznik názvu tak bolo pravdepodobne rodné (krstné) meno alebo prímene zakladateľa pôvodnej usadlosti. Do slovenčiny by sa tento názov mohol voľne preložiť ako **Petrova osada* či **Petrová* (porov. napr. názov obcí *Petrovce* či *Petrová*).

Svätý Michal (1334 *Villa Sancti Michaelis penes Duduag*, VSOS II). Osada sa nachádzala v katastri obce Kráľov Brod.

Osada *Svätý Michal* mala od čias nateraz prvej známej písomnej zmienky pomerne dlhú existenciu. Z neznámych príčin zanikla až na prelome 15. a 16. storočia (VSOS II, 1977, s. 88). Názov osady bol nepochybne motivovaný patrocíniom miestneho kostola zasväteného svätému Michalovi⁶, archanjelovi. Existenciu tohto patrocínia dokladajú i autori súpisu patrocínií z územia Slovenska (Judák – Poláčik, 2009, s. 201). Latinizovaná podoba ojkonyma z prvej písomnej zmienky z polovice 14. storočia by sa do slovenčiny mohla preložiť ako **Obec svätého Michala neďaleko Dudváhu*, čím sa priamo poukazovalo nielen na spomenutý príznak zasvätenia, ale i približnú polohu osady pri rieke Dudváh.

⁵ O východiskách a význame mena pozri Majtán – Považaj, 1998, s. 200.

⁶ O východiskách a význame mena pozri Majtán – Považaj, 1998, s. 179.

Tevel (1221 *Tewel*, CDS I). Osada sa vyskytovala v katastri Veľkých Úľan.

Zmienka o osade *Tevel*, ktorá patrila Bratislavskému hradu (VSOS III, 1978, s. 252), sa prvýkrát nachádza v listine z roku 1221, obsahovo sa viaže na darovanie viacerých pozemkov uhorským panovníkom Ondrejom II. svojmu blízkemu pobočníkovi Szalovovi ako prejav vďaky za jeho verné služby (CDS I, 1971, s. 195). V historickej listine sa dokonca priamo v súvislosti s darovanými pozemkami dozvedáme nielen o ich približnej polohe⁷, ale i o polohe samotnej osady *Tevel*. Tá sa mala nachádzať v blízkosti rieky Dudváh, neďaleko osád s názvom *Apcá* (> *Apácza-Körmösöd, Jánosháza* > dnes *Jánovce*) a *villa Fudemus* (> dnes *Veľké Úľany*) (tamže). Vzhľadom na zmienku o rieke Dudváh tak predpokladáme, že osada *Tevel* sa mohla rozprestierať niekde v blízkosti dnešného Sládkovičova.

Názov obce *Tevel* je nejasného pôvodu. Je však nepravdepodobné, že by súvisel s bulharským mužským rodným (krstným) menom *Tervel*, ktorého význam sa vykladá ako „ten, ktorý je oporou“ (Knappová, 2017, s. 321). Rovnako je nepravdepodobné, že by bol názov motivovaný apelatívom *tehla* (< lat. *tegula* s významom „škridlica“; SESS, 2015, s. 607) a že by pri pôvodnom zápise ojkonyma následne došlo k vypusteniu konsonantu *h*. Svedčiť o tom môže najmä časová nesúrodosť, pretože apelatívum *tehla* sa v slovnej zásobe slovenčiny začalo vyskytovať až od 14. storočia (tamže), v písaných textoch dokonca až od polovice 16. storočia (HSSJ VI, 2005, s. 34). Osada *Tevel* bola doložená podstatne skôr. Podoba *Tevel* však musela byť v minulosti veľmi rozšírenou a produktívnou. Okrem výskytu v názve nami skúmanej lokality ju možno nájsť i v názvoch mnohých miest na území dnešného Maďarska. Spomenieme napr. totožný názov obce *Tevel* v Tolnianskej župe, ktorá má dokonca rovnaký historický zápis (1397 *Tewel*; Kiss, 1978b, s. 642), obce *Adásztevel* vo Vesprémskej župe (< *Adastewyl*, 1373; Kiss, 1978a, s. 54) alebo obce *Nagytevel*, rovnako vo Vesprémskej župe (< *Nagthewel*, 1422; Kiss, 1978b, s. 216). Vzhľadom na tieto podob-

---

⁷ „*Prima meta terre illius incipit ab oriente de aqua, que Dudwag appellatur, et vadit versus meridiem ad villam Tewel; inde vadit ab villam Apcá; et inde vadit versus occidentem ad villam Fudemus.*“ (Prvá hranica tej zeme sa začína na východe od rieky, ktorá sa volá Dudváh, a ide na juh k mestu Tewel, odtiaľ ide z mesta Apcá, a odtiaľ ide smerom na západ do osady Fudemus.) (CDS I, 1971, s. 195).

né názvy sa tak možno nazdávať, že pôvodným východiskovým motivantom uvedených ojkónym (nielen nami skúmaného) bolo azda osobné meno *Tevel* (Kiss, 1978a, s. 54). Hoci antroponymum *Tevel* môže byť na prvý pohľad neznáme, v rôznorodých historiografických spisbách sa s ním stretávame predovšetkým ako s osobným menom nitrianskeho vojvodu a vnuka Arpáda, zakladateľa maďarskej dynastie Arpádovcov (Hunka, 2013, s. 26). Etymologické východiská tohto osobného mena sa však v mnohých prípadoch rôznia. L. Kiss (1978a, s. 54) pripúšťal, že by meno mohlo vzniknúť z podoby maďarského verba *tesz* (slk. „robiť“ či azda „aktívny“), ku ktorému sa mal pridružiť sufix *-l*, čím sa následne mala lexéma pretransformovať do podoby adjektíva. Význam slovesa sa navyše pri svojom výklade transformoval aj do celkového významu mena *Tevel*, ktoré by malo znamenať „aktívny“ alebo „podnikavý“. Takéto východisko je však podľa nás málo pravdepodobné, pretože pre maďarský jazyk nie je typická flexia a derivovanie nových slov len prostým obmieňaním morfém. Pravdepodobnejšie sa skôr javí to, že by meno mohlo vychádzať z maďarského verba *tövik* s významom „prepichnúť“, „bodnúť“ (porov. Kiss, 1978a, s. 54; Tóth, 2009, s. 102). V každom prípade však platí už spomenutá skutočnosť, že základným motivantom pre názov osady *Tevel* boli pravdepodobne isté vlastnícke pomery, ktoré mohli súvisieť nielen s osobou Arpádovho vnuka, ale naostatok i s hocíjakou inou osobou nesúcou meno *Tevel*.

Aj napriek tomu, že v katastri mesta Sládkovičovo sa dnes už táto osada nevyskytuje, názov *Tevel* je v societe stále prítomný, napr. v názve miestneho hotela *Tevel*.

Únovce (1251 *Own*, CDS II; 1291 *terra filiorum Wn Galanta vocata*, VSOS III; 1296 *terra On, Wn*, VSOS III; *Ony*, I VM; *Oný Puszta*, II VM). Osada sa nachádzala v katastri dnešnej obce Kajal, na hraniciach s obcou Váhovce.

Únovce boli v minulosti malou osadou, ktorá patrila ostrihomskému arcibiskupstvu a neskôr viacerým šľachtickým rodom. Od druhej polovice 17. storočia obec z neznámych príčin spustla a až neskôr – v prvej polovici 19. storočia – sa čiastočne obnovila. V tomto období mala však osada už len dva domy a menej ako tridsať obyvateľov. Neskôr opäť a definitívne zanikla (VSOS II, 1977, s. 7). Postupne blížiaci sa zánik lokality môže naostatok dokladať aj zachytená podoba počas druhého vojenského mapovania ako *Oný*

*Puszt*a (< maď. apel. *puszta* „pustý“, „opustený“; porov. lexémy *spustnutý*, *pustatina*).⁸

Názov osady *Únovce* môže byť na prvý pohľad pomerne nejasný. Opierajúc sa však nielen o tvrdenie J. Stanislava (1948, s. 95; 314), ale sledujúc i existenciu viacerých osád s podobnou topobázou a podobnými nateraz známymi písomnými zmienkami, napr. obec *Unín* v okrese Skalica (< 1392 *Wny*, 1395 *Wnyn*, 1452 *Unyn*, 1773 *Unin*; VSOS III, 1978, s. 220), *Unín* na Morave (časť okresu Brno-venkov: < 1349 *villa Vnyn*, 1407 *Vnyn*, 1481 *Vninie*, 1675 *Vnin*, 1718 *Unin*; Hosák – Šrámek, 1980, s. 644) alebo *Úny* v Komárňansko-ostrihomskej župe (1262 *Hun*, 1400 *Wn*, 1570 *Un*; Kiss, 1978b, s. 705), je možné, že názov vychádza zo starobylého slovanského koreňa *un-* vo význame „dobrý“, „užitočný“, ale i „veľký“, ktorý sa však v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny už nezachoval. Maďarská podoba *Ony*, resp. *Óny* je len zjednodušenou adaptáciou tohto slovanského koreňa. V takomto prípade by sa tak mohlo uvažovať o tejto osade ako o lokalite, ktorá bola veľmi významná a užitočná pre obyvateľstvo, pretože poskytovala napr. viaceré životne dôležité suroviny, resp. nocľah na cestách. Možno však pripustiť i ďalšie motivačné východisko, podľa ktorého by názov lokality vychádzal z mena jej majiteľa *Una* (domáca skrátaná podoba mien *Uněslav*, *Uněmír*; Profous – Svoboda, 1957, s. 448), ktorý mohol mať istý vzťah k šľachtickému rodu *Unovcov*, pričom existenciu tohto rodu máme doloženú už v Zoborskej listine z roku 1111 (Stanislav, 1967, s. 124). V tomto prípade by možný vlastnícky vzťah mohol napokon dokladať aj sufix *-o-vce*, ktorý ho pri ojkonymách vyjadruje (porov. Cuřín, 1964, s. 22). Aj vtedy by však východisko pre toto antroponymum bolo už v spomenutom koreni *-un*.

Aj napriek tomu, že osada *Únovce* zanikla, názov je v tejto lokalite stále známy, a to najmä preto, že hoci sa pôvodne týkal sidelného objektu, neskôr sa transonymizoval nielen do kategórie názvu miestnej zastávky MHD, ale predovšetkým aj do kategórie chotárnych názvov ako pomenovanie neďalekého rozsiahleho lesa *Únovce* (I VM *Ony*; II VM *Oný Haj/Dolny Oný*

---

⁸ V maďarčine sa však lexéma *puszta*, pôvodom prevzatá až zo slovanského **pustь* (SESS, 2015, s. 484), okrem už uvedených významov používa aj vo význame „majer“, resp. „malá osada“ (MSSM, 1973, s. 298). Zápis *Óny puszta* tak mohol reflektovať aj na názov malého majera v tejto oblasti, ktorý, tak či onak, neskôr zanikol.

Haj; III VM *Ónyi erdő*; 1953 ŠMO *Unovce*; 1956 ŠMO *Unovce*; 1960 MEN *Unovce /Ony pusztal*; 1968 MEN *Unovce /Ony pusztal*; 1978 ZMČSSR *Únovce*; 1988 ZMČSSR *Únovce*). To, že naozaj išlo o les, deklaruje okrem historických zápisov *Haj* (< apel. háj) či *erdő* (slk. „les“) aj doklad z KTN, v ktorej sa vyskytuje zápis názvu lesa *Únovské*.

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

I VM	I. vojenské mapovanie
II VM	II. vojenské mapovanie
III VM	III. vojenské mapovanie
ŠMO	Štátna mapa odvodená
MEN	Mapa evidencie nehnuteľností
ZMČSSR	Základná mapa Československej socialistickej republiky
KTN	Kartotéka terénnych názvov
RDSL	Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae
CDS	Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae
VSOS	Vlastivedný slovník obcí na Slovensku
SESS	Stručný etymologický slovník slovenčiny
MNES	A magyar nyelv értelmező szótára
MSSM	Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník
LSSL	Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník
HSSJ	Historický slovník slovenského jazyka
MKH	Magyar korona országainak helységnevtára
slk.	slovenský/slovensky
maď.	maďarský/maďarsky
apel.	apelatívum
nár.	nárečovo/nárečím
nem.	nemecky/nemecký
*	rekonštruovaná podoba
><	smer vývinu

LITERATÚRA A PRAMENE

A Magyar korona országainak helységnevtára (szerkesztését vezette és kiadja az országos magyar királyi). Budapest: Nyomatott az Athenaeum nyomdájában 1873. I 538 s.

A magyar nyelv értelmező szótára. III. Kötet (H – Kh). Budapest: Akadémia Kiadó 1979a. 939 s.

A magyar nyelv értelmező szótára. IV. Kötet (Ki – Mi). Budapest: Akadémia Kiadó 1979b. I 347 s.

CUŘÍN, František: Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964. 69 s.

ĐURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. CD ROM. Paris: ELRA 1998. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

- FERENC, Gregor: A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest: Kairosz Kiadó 2023. 953 s.
 Historický slovník slovenského jazyka. 6. zv. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2005. 699 s.
- HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Dudváhu. Trnava: Typi Universitas Tyrnaviensis 2011. 196 s.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II (M – Ž). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1980. 964 s.
- HUNKA, Ján: Mince Arpádovcov z rokov 1000 – 1031 (Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska). Bratislava, Nitra: Veda, Archeologický ústav SAV Nitra 2013. 184 s.
- Historický slovník slovenského jazyka II. (K – N). Bratislava: Veda 1992. 614 s.
- Historický slovník slovenského jazyka VI. (T – V). Bratislava: Veda 2005. 699 s.
- CHRENKOVÁ, Edita – TANKÓ, Ladislav: Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973. 987 s.
- JUDÁK, Viliam – POLÁČIK, Štefan: Katalóg patrociníi na Slovensku. Bratislava: Rímsko-katolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 2009. 476 s.
- Kartotéka terénnych názvov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
- KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. Kötet. (A – K). Budapest: Akadémiai Kiadó 1978a. 821 s.
- KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. II. Kötet. (L – Zs). Budapest: Akadémiai Kiadó 1978b. 822 s.
- KNAPPOVÁ, Miloslava: Jak se bude vaše dítě jmenovat? Praha: Academia 2017. 917 s.
- KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- LUTERRER, Ivan – MAJTÁN, Milan – ŠRÁMEK, Rudolf: Zeměpisná jména Československa. Praha: Mladá fronta 1982. 376 s.
- MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: ART AREA 1998. 344 s.
- MAJTÁN, Milan: Ako postupovať pri výklade pôvodného významu priezviska. In: Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovackikálnom zahraničí. 1. zv. Eds. M. Šišmiš a kol. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2004, s. 88 – 90.
- MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2018. 195 s.
- MARSINA, Richard: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I. Bratislava: Obzor 1971. 472 s.
- MARSINA, Richard: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus II. Bratislava: Obzor 1987. 608 s.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan: Místní jména v Čechách (Jejich vznik, původní význam a změny). Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1957. 864 s.
- SEDLÁK, Vincent: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. Bratislava: VEDA 1980. 672 s.
- Slovník slovenských nářečí II. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 065 s.
- STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 1. diel. Turčiansky svätý Martin: Matica slovenská 1943. 664 s.
- STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. diel. Turčiansky svätý Martin: Matica slovenská 1948. 672 s.
- SUPERANSKAYA, Alexandra Vasilievna: Словарь народных форм русских имен. Moskva: URSS 2010. 368 s.

ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2003. 1 222 s.

TÓTH, Alfréd: Sumerian, Proto Uralic, Proto-Finno-Ugrian and Hungarian. Budapest: Akadémiai Kiadó 2009. 113 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1 (A – J). Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977. 526 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 2 (K – R). Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1977. 517 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 3. (S – Z). Red. M. Kropilák. Bratislava: Veda 1978. 536 s.

Obec Veľké Úľany. Dejiny [online]. Dostupné na <https://www.ulany.sk/?page=dejiny>.

I. vojenské mapovanie (Első Katonai Felmérés, 1782 – 1785). Dostupné na <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurveyhungary/?bbox=1729642.4318612157%2C6029161.849829134%2C219145.1609994844%2C6246243.010159034&map-list=1&layers=147>.

II. vojenské mapovanie (Második Katonai Felmérés, 1819 – 1869). Dostupné na <https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurveyhungary/?bbox=1957276.962003135%2C6137547.652825065%2C1972573.9222887058%2C6144331.439085374&map-list=1&layers=5>.

III. vojenské mapovanie (Harmadik Katonai Felmérés, 1869 – 1887). Dostupné na <https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey75000/?bbox=1958658.2506761707%2C6137762.6530601075%2C1973955.2109617416%2C6144546.439320416&map-list=1&layers=43>.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Sládečkovce 9-5, Štátna mapa-odvodená, mierka 1: 5000, rok 1953.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Sládečkovce 8-9, Štátna mapa-odvodená, mierka 1: 5000, rok 1956.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Mapa evidencie nehnuteľností, mierka 1: 2880, rok 1960, mapový list 4.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Mapa evidencie nehnuteľností, mierka 1: 2880, rok 1968, mapový list 4.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Základná mapa ČSSR, mierka 1: 10 000, rok 1978, mapový list 45-12-18.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Základná mapa ČSSR, mierka 1: 10 000, rok 1988, mapový list 45-12-12.

DISKUSIE

Niekoľko diskusných poznámok o derivátoch cudzích geografických názvov v Pravidlách slovenského pravopisu

IVOR RIPKA

Bratislava

1.0 *Encyklopédia jazykovedy* (1993, s. 302) v príslušnom hesle vysvetľuje *obyvateľské mená* (ďalej OM) ako „osobitné slová utvorené na pomenovanie obyvateľov topografických objektov, napr. svetadielov, štátov, krajín, miest, obcí, osád ap.“ Zodpovedajú opisným pomenovaniám (perifrastickým vyjadreniam) typu *obyvateľ Európy = Európan*. V najväčšej miere sa tvoria od podstatných mien a v ich rámci zasa najmä od vlastných mien.

1.1 Všetky doterajšie vydania ostatnej edície *Pravidiel slovenského pravopisu* (ďalej aj PSP; vydania z rokov 1991, 1998, 2000, 2013) zaregistrúvajú (v časti *Pravopisný a gramatický slovník*) nezanedbateľné množstvo dôležitých *toponym*, prirodzene najmä štátov, ich hlavných miest a výberovo aj pomenovania iných geografických objektov. Je to cenný (poznávací) materiál, ktorý už v prvom vydaní zúročil súdobé poznatky a poučky o tvorení obyvateľských mien i príslušných adjektív, prezentované najmä v teoreticky podnetných a materiálovo bohatých príspevkoch L. Dvonča.

1.2 Predseda pravopisnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV S. Ondrejovič, ktorá pripravila tretie, (mierne) upravené vydanie PSP (2000), už v roku 2005 účastníkom 27. ročníka *Letnej školy prekladu* oznámil, že „v súčasnosti sa chystá nové vydanie (vyjde v r. 2006)“. Tento sľub (jeho znenie možno overiť v štúdiu *Keď cieľovým jazykom je slovenčina*; 2006) však nie je realitou ani po skoro 20 rokoch od jeho vyslovenia, nové PSP stále nemáme. Pričom je evidentné, že jazykovedný výskum neustal, nové zistenia a poznatky možno bezpochyby uplatniť aj v slovotvorbe, používanej pri obyvateľských menách.

2.0 Miloslava Sokolová publikovala v *Slovenskej reči* (2006) inštruktívny príspevok o systémových modeloch tvorenia OM v slovenčine. Nadviazala na zistenia Š. Koperdana (1958) a využila aj údaje, ktoré jej diplomantka aplikovala pri analýze OM z 1. vyd. PSP z r. 1991. V texte štúdie uvádza: „Pri zakončení na *d*, *t* v zásade platí, že motiváty od toponým, ktoré majú pred konsonantmi *d*, *t* vokál, majú častejšie formant *-čan* než *-an*“ (s. 217). Medzi príkladmi uvádza napr. nespochybniteľné toponymá *Poprad*, *Bagdad*, *Belehrad*, *Madrid*, *Užhorod*, ale na isté prekvapenie aj názov *Grenada*. V ďalšom (číslovanom) odseku state autorka zasa uvádza, že najfrekventovanejším formantom *-čan* sa tvoria deriváty od motivantov zakončených na sykavé spoluhlásky *š*, *z*, *ž*, *č*, *c*, *dz*, *h*, *ch*, ktoré buď nepodliehajú alternácii, alebo alternujú, pričom medzi alternujúcimi toponymami uvádza okrem iného napr. aj *Islamabad*, *Kanadu*, *Floridu* i *Granadu*.

2.1 Nazdávame sa, že *Islamabad* (majúci pred koncovým *-d* vokál) patrí do „kategórie“ podobných derivátov toponým typu ako *Rijád – Rijádčan*, *Trinidad – Trinidadčan*, a najmä indických a pakistanských miest *Ašchabad*, *Hajdarábad* (PSP ich zaregistrávajú v adekvátnej podobe *Ašchabad-čan*, *Hajdarábad-čan*), *Ahmanabad*, *Aurangabad*, *Faisalabad* a i., takže za adekvátny tvar pokladáme podobu *Islamabadčan*; zápis v PSP *Islamabad'an* s alternáciou *d/d'* nie je náležitý či „paritný“. Pred spoluhláskou *-t* majú samohlásku aj toponymá *Bejrút* → *Bejrútčan* (PSP uvádzajú popri nej ešte aj podobu *Bejrút'an*), *Maskat* → *Maskatčan* a pod. Z materiálu, ktorý v PSP prirodzene absentuje, možno uviesť napr. indický štát *Gudžarát* → *Gudžarátčan* či turkménske mesto *Turkmenabat* → *Turkmenabatčan*, či viaceré podobné doklady.

2.1.1 Okrem *Islamabad'ana* ponúkajú PSP aj obyvateľské mená *Kanad'an* (ak je endonymum *Canada*, tak *Kanada* je exonymum a možno aj preto je alternácia adekvátna), no ťažšie možno pochopiť rozdiely v podobách *Granad'an* (španielske mesto *Granada*) a *Grenadčan* (štát *Grenada*), ktoré ako motivanty majú úplne totožné dve slabiky (*-nada*). PSP zaregistrávajú aj toponymum *Florída* a OM *Floríd'an*; *Slovník súčasného slovenského jazyka* (2015) má zasa *Nevadu* (členský štát USA) a OM *Nevadčan*...

3.0 Zložitejšia – a nejednotná – je situácia pri tvorení obyvateľských mien i príslušných adjektív od *nesklonných toponým* zakončených na samohlásky (*-á*, *-e/-é*, *-u*, *-y*, *-i*); prípony *-čan* a *-ský* sa k nim pripájajú *ag-*

lutinačným spôsobom a niekedy sa tiež rozširujú o infix *j*, napr. *Bafatá* (Guinea-Bissau) – *Bafatájčan*, *bafatájský*; *Saná* – *Sanáččan*, *sanásky* (PSP); *Belombre* (Seychely) – *Belombrejčan*, *belombrejský*; *Curepipe* (Maurícius) – *Curepipejčan*, *curepipejský*; *Nice* – *Nicejčan*, *nicejský*; *Butaré* (Rwanda) – *Butaréjčan*, *butaréjský*; *Labé* (Guinea) – *Labéjčan*, *labéjský*; no PSP naopak (prekvapujúco) *Lomé* – *Loméčan*, *lomésky*; *San José* – *Sanjoséjčan*, *sanjoséjský*; *Baku* – *Bakučan*, *bakuský*; *Konakry* – *Konakryjčan*, *konakryjský*; *Nancy* – *Nancyjčan*, *nancyjský*; *Port Moresby* – *Portmorestbyjčan*, *portmorestbyjský*; (*Salt Lake*) *City* – *Cityjčan*, *cityjský*.

3.1 Z dvojslabičných motivantov zakončených na *-i* PSP uvádzajú napr. heslá *Capri* – *Caprijčan*, *caprijský*; *Dillí* – *Dillijčan*, *dillijský* (Východný Timor; hlavné mesto Indie *Nai Dillí* či toponymum *Bari* nezaregistrávajú); *Fidži* – *Fidzijčan*, *fidzijský*; *Lahti* – *Lahtijčan*, *lahtijský* a pod. Podobných prípadov je viac pri toponymách označujúcich (exotické) africké lokality. Zdá sa, že zatiaľ stále nemožno formulovať nejaké jednoznačnejšie pravidlá tejto slovtvorby, pretože počet slabík nie je vždy rozhodujúci. Ak sú totiž správne a korektné podoby dvojslabičných toponým typu *Bali* – *Balijčan*, *balijský*; *Cali* – *Calijčan* – *calijský* i v PSP zaznamenané *Mali* – *Malijčan*, *malijský* (navyše v PSP je aj heslo *Male* – *Malejčan*, *malejský*), mala či mohla by sa utvoriť aj podoba *Kigali* neskl. s. – *Kigalijčan*, *kigalijský*. V PSP je uvedená podoba *Kigali* – *Kigalčan*, *kigalský*, ktorú – podobne ako ďalšie toponymá – prevzal bez zmeny aj príslušný diel *Slovníka súčasného slovenského jazyka* z r. 2011. PSP však podobné trojslabičné toponymá končiace sa na *-i* uvádzajú skoro pravidelne s infixom *-j-*: *Malawi* – *Malawijčan*, *malawijský*; *Moroni* – *Moronijčan*, *moronijský* a pod., takže podistým aj preto treba aspoň uvažovať aj o uvedenej podobe toponyma *Kigali*. Možno vari pripomenúť, že akceptácia podobnej prezentácie dvoch podôb OM v praxi nie je pri iných zemepisných názvoch celkom neznáma; napr. na vokál *-i* končiace sa OM od trojslabičného toponyma *Inari* sa v tlači vyskytuje ako *Inarčan* aj *Inarijčan*.

3.2 PSP (1991 ani ďalšie vydania) nezaregistrávajú miestny názov *Soči*. Možno vtedy bolo menej známe či frekventované, no v roku 2014, keď sa tam konala zimná olympiáda, sa v športovej tlači vyskytovalo adjektívum v podobe *sočijský* (a jeho motivant v perifrastickom spojení *obyvatelia Soči*). Na internete dostupná jazyková poradňa však ponúka tvary *Sočan*

a *sočský*, ktoré nie sú vari najodôvodnenejšie. Nesklonné dvojslabičné toponymá zakončené na *-i* netvoria OM pomocou formantu *-an* (nepoznáme „*Bar-anov*“, „*Capr-anov*“, „*Fidž-anov*“ či „*Mal-anov*“, ani príslušné adjektíva v podobe „*barský*“, „*caprský*“, „*fidžský*“, „*malský*“); podoba *Sočijčan* nie je najľubozvučnejšia, no v každom prípade je celý názov (teda *Soči* + infix *-j-*) slovotvorným základom adjektíva. (Navyše toponymum s rovnakými vokálmi *-o-* a *-i-*, teda *Gobi*, pozná adjektívum jedine v podobe *gobijský* (*Gobijská púšť*), forma „*gobský*“ neexistuje.

3.3 Ženské flektívne substantíva zakončené na morfematický komplex *-ia* tvoria obyvateľské mená rozdielnym spôsobom, ktorý nespoluurčuje počet slabík v toponyme, ale väčšmi (častejšie) predchádzajúci konsonant. Ilustračne uvedieme niekoľko príkladov:

→ *-bia*: *Gambia* – *Gambijčan*, *gambijský*; *Kolumbia* – *Kolumbijčan*, *kolumbijský*; *Namibia* – *Namibijčan*, *namibijský*; *Zambia* – *Zambijčan*, *zambijský* a i., teda sú to podoby s infixom *-j-*, majúce onomaziologickú bázu reprezentujúci formant *-čan*;

→ *-cia*: *Fenícia* – *Feničan*, *fenický*; *Galicia* – *Galicijčan*, *galicijský*; *Murcia* – *Murcijčan*, *murcijský*; *Palencia* – *Palencijčan*, *palencijský*; *Svätá Lucia* (štát) – *Svätolucijčan*, *svätolucijský*; *Valencia* – *Valencijčan*, *valencijský*;

→ *-fia*: *Filadelfia* – *Filadelfijčan*, no *filadelfský* (PSP); *Sofia* – *Sofijčan*, *sofijský*;

→ *-lia*: *Austrália* – *Austrálčan*, *austrálsky* + *Brazília*, *Karélia*, *Kastília*, *Morelia*, *Sicília* a pod. majú rovnako utvorené OM i adjektíva;

→ *-nia*: *Chania* (Kréta) – *Chanijčan*, *chanijský*; *Kaledónia* – *Kaledónčan*, *kaledónsky*; *Kalifornia* (PSP nemajú) – *Kalifornčan*, *kalifornský*; *Kolonia* (Mikronézia) – *Kolonijčan*, *kolonijský*; *Mauritánia* – *Mauritánec* (PSP) / *Mauritánčan*, *mauritánsky*; *Oceánia* – *Oceánijčan*, *oceánijský*; *Patagónia* – *Patagónčan*, *patagónsky*; *Sardínia* – *Sardínčan*, *sardínsky*; *Tanzánia* – *Tanzánijčan*, *tanzánijský*; *Tasmánia* – *Tasmánčan*, *tasmánsky*; *Virgínia* – *Virgínčan*, *virgínsky*;

→ *-ria*: *Alexandria* – *Alexandrijčan*, *alexandrijský*; *Astúria* – *Astúrčan*, *astúrsky*; *Asýria* – *Asýrčan*, *asýrsky*; *Istria* – *Istrijčan*, *istrijský*; *Kalábria* – *Kalábrijčan*, *kalábrijský*; *Kantábria* – *Kantábrijčan*, *kantábrijský*; *Libéria* – *Libérijčan*, *libérijský*; *Ligúria* – *Ligúrčan*, *ligúrsky*; *Nigéria* – *Nigérijčan*,

nigérijský; *Pretória* – *Pretórijčan*, *pretórijský*; *Sýria* – *Sýrčan*, *sýrsky*; *Victoria* – *Victorijčan*, *victorijský*;

→ -*via*: *Bolívia* – *Bolívijčan*, *bolívijský*; *Monrovia* – *Monrovijčan*, *monrovijský*; *Škandinávia* – *Škandinávčan* (PSP)/ *Škandinávčan*, *škandinávsky*;

→ -*zia*: *Andalúzia* – *Andalúzčan*, *andalúzsky*; *Ázia* – *Ázijčan*, *ázijský*; *Indonézia* – *Indonézčan*, *indonézsky*; *Malajzia* – *Malajzijčan*, *malajzijský*; *Melanézia* – *Melanézčan*, *melanézsky* (+ *Mikronézia* a *Polynézia* majú podobné OM i adjektíva); *Nikózia* – *Nikózijčan*, *nikózijský*.

3.3.3 V predchádzajúcom výbere neuvádzame staršie *etnonymá* (vlastné mená národov, etník), napr. dvojslabičné názvy rímskych provincií *Dácia* a *Trácia*; ich OM sa tvoria inak. PSP heslo *Dácia* nezaregistrovávajú, no pri *Trácii* uvádzajú mužské OM *Trák* a ženské „*Tráčka*“. Prekvapuje, že táto nesprávna podoba (o nejakej „*Gréčke*“ či „*Turečke*“ našťastie nikto nikdy ani neuvažoval) ostala aj v ostatnom (nijako nezmenenom) vydaní PSP z r. 2013.

3.4 PSP štandardne prezentujú aj flektívne feminína a neutrá, zakončené na dva vokály, pričom tvarotvorná prípona je -*a* resp. aj -*o* (-*ea*, -*eo*, -*oa*, -*ua*): *Eritre-a* – *Eritrejčan*, *eritrejský*; *Guine-a* – *Guinejčan*, *guinejský*; *Kóre-a* – *Kórejčan*, *kórejský*; *Managu-a* – *Managujčan*, *managujský*; *Montevide-o* – *Montevidejčan*, *montevidejský*; *Nikaragu-a* – *Nikaragujčan*, *nikaragujský*; *Samo-a* – *Samojčan*, *samojský*. Tvarotvorná prípona motivantu v derivovaných tvaroch zaniká, „povinná“ je spájacia spoluhláska -*j*- (infix).

3.5 Najfrekventovanejším a najdynamickejším formantom -*čan* sa podľa viacerých autorov tvoria deriváty (obyvateľské mená) od toponým zakončených na nesýkavé a nevelárne konsonanty *m*, *n*, *l*, *l'*, *j*, *v*, *r*, *f*, *p*, *b*, *d*, *t* (aj na gemináty *nn*, *rr*, *ll*) bez obmedzenia v rode. V týchto prípadoch niet problémov; ich používanie je v zásade jednotné (napr. *Amsterdam-čan*, *Neapol-čan*, *Nesebar-čan* a pod.).

3.5.1 Onomaziologická báza vyjadrovaná sufixom -*čan* je (v súčasnosti) veľmi častá i pri tvorení obyvateľských mien k nesklonným dvojslabičným toponým stredného rodu (zakončeným najmä na predné vokály *e*, *é*, *i*, *í*) typu *Bari*; k tomuto základu sa pripája pomocou infixu (*Encyklopédia jazykovedy* v tomto prípade hovorí ešte o interfixe) -*j*-: *Bari* – *Barijčan*, *Cali* – *Calijčan*, *Mali* – *Malijčan*, *Ránčí* – *Ránčijčan*, *Male* – *Malejčan*, (*San*) *José* – *Sanjoséjčan*. Nie celkom korektná je odporúčaná podoba *Soči* – *Sočan* i adjektívum *sočský* (p. 3.2).

3.6 Nerovnako sa tvoria obyvateľské mená od trojslabičných (a viacslabičných) nesklonných neutier zakončených na predné vokály (a vo výslovnosti rovnako realizovaná graféma *y*). Poznáme teda OM typu *Moroni* – *Moronijčan*, *Malawi* – *Malawijčan*, *Belombre* – *Belombrejčan* (Seychely), *Bengázi* – *Bengázijčan* (Líbya), *Domoni* – *Domonijčan* (Komory), *Coventry* – *Coventryjčan* (Anlicko), (Port) *Moresby* – *Moresbyjčan*, *moresbyjský* (v PSP ako hl. mesto; bez určenia Papua-Nová Guinea) a pod., ale aj prípady, keď sa koncový vokál vníma ako pádová koncovka – a napriek dôležitosti poznania celého pomenovacieho základu, podstatného pri exotických toponymách – a tá potom odpadáva. Ako doklady možno uviesť už citovaný tvar OM *Kigalčan*, *Nairobi* – *Nairobčan* (PSP) či prípady *Edirne* – *Edirnčan*, *edirnský* (Turecko), *Entschede* – *Entschedčan*, *entschedský* (Holandsko) a pod.

4.0 Podľa štúdie M. Sokolovej (2006) o systémových modeloch tvorenia OM a endonym sa formant *-an* využíva pri tvorbe derivátov od motivantov zakončených na sykavé a velárne *š*, *z*, *ž*, *č*, *c*, *dz*, *dž*, *h*, *ch*, čo potvrdzujú aj naše (výberovo nižšie uvedené) doklady/príklady. (Konsonant *s* vo výpočte chýba, no medzi konkrétnymi dokladmi toponým nechýba napr. *Barbados* → *Barbadosan*, *Caracas*, *Lagos*, *Laos*, *Lesbos*, *Nantes* a i.; všetky majú v PSP onomaziologickú bázu vyjadrenú sufixom *-an*.) Na *-s* sú však zakončené francúzske (síce nesklonné) mestá *Calais* či *Cannes* [kan], no v hesle druhého spomenutého názvu majú PSP podobu *Cannesčan*. Prekvapuje to aj preto, že už L. Dvonč (1984) napísal (odporúčal), aby „názvy končiace sa vo výslovnosti alebo/i v písme na spoluhlásku tvorili OM pridaním sufixu k celému menu“ (teda *Cannes* → *Cannesan*, *Calais* → *Calaisan*).

5.0 Prvý a základný súpis (zoznam) zemepisných názvov, obsahujúci *endonymá* i *exonymá*, príslušné obyvateľské mená a *prídavné mená*, pričom pri endonymách sa niekedy uvádza aj výslovnosť, tvorí súčasť VI. zväzku (doplnkov a dodatkov) *Slovníka slovenského jazyka* z r. 1968. Autorsky ho pripravil F. Kočiš. Je to nezastupiteľné dielo, ktoré na dlhý čas kodifikovalo a predurčovalo písanie tejto časti propriálnej lexiky (Ripka, 1970). Tento text sa komentoval a hodnotil v príspevkoch viacerých autorov; mimoriadnu aktivitu vyvíjal v tomto smere najmä L. Dvonč. V štúdií *Rytmický zákon v adjektívach od cudzích zemepisných názvov* (1974) upozornil aj na skutočnosť, že uplatňovanie rytmického zákona „v derivátoch na *-ský* pre rozdiel

medzi pravopisom a výslovnosťou (rozdiel z hľadiska zvyklostí v slovenskom pravopise) predstavuje osobitný problém“. Tento problém nie je podľa nás jednoznačne vyriešený ani v súčasnosti a spočíva okrem iného tiež v tom, že

a) adjektíva na *-ský* sa tvoria aj od cudzích názvov miest, ktoré majú v poslednej slabike dĺžku, pričom táto dĺžka je niekedy vyjadrená rovnakým grafickým prostriedkom ako v spisovnej slovenčine, t. j. dĺžňom nad príslušnými písmenami (napr. maďarská *Tatabánya* → adjektívum *tatabánsky*);

b) nerovnako sa interpretujú či „dešifrujú“ samohláskové spojenia *i + a, e, u*, ba aj *+ o*, vyskytujúce sa v *endonymách* (chápu sa ako slovenské dvojhlásky, po ktorých sa má skracovať sufix *-ský* na *-sky*). Nemožno sa tu, žiaľ, oprieť ani o identifikáciu zoskupení *ia, ie* v apelatívach (príklady p. Ripka, 2011). Paušálne neodmietame názory, že je tu tendencia v niektorých prípadoch postupne meniť ich status a vnímať (aj interpretovať) ich ako slovenské dvojhlásky, t. j. také *kľzavé sonoritné komplexy*, ktoré sa realizujú v rámci tej istej slabiky, no situácia stále nie je jednoznačne vyriešená.

5.1 Romanista Prešovskej univerzity K. Sekvent uverejnil (2005) štúdiu nazvanú *Morfematické aspekty slovenských adjektív na -ský/-sky odvodенých od francúzskych zemepisných názvov*, v ktorej po „všestrannom rozbere a s prihliadnutím na relevantné argumenty... navrhuje používať pri odvodzovaní slovenských prídavných mien od francúzskych *endoným* iba príponu *-ský*“. Konštatuje, že lingvistické štúdie, ktoré sa problému venovali, neprinesli jednoznačné riešenie. Spoločným menovateľom rozkolísanosti úzu a bezvýslednosti úvah jazykovedcov sú problémy spojené s identifikáciou kvantity *francúzskeho propria*. S touto konštatáciou treba súhlasiť, a to nielen v prípade *francúzskych endoným*. V rozličných encyklopedických dielach sa nerovnako „predpisuje“ napr. výslovnosť anglických *propií*, deriváciu adjektív od španielskych *endoným* zasa často ovplyvňuje pravopis, t. j. používanie diakritického znamienka, totožného s našim dĺžňom, pričom táto diakritika prirodzene často ovplyvňuje aj výslovnosť.

5.1.1 K. Sekvent (ibid.) tiež usudzuje, že v prípade výhradného používania dlhého sufixu *-ský* je predposledná slabika adjektíva vždy krátka; jej „krátkosť“ je signalizovaná dlhou príponou“. Rytmickejší zákon sa takto uplatňuje v *prevrátenej hierarchii*: kvantitu sufixu neurčuje odvodzovací základ, ale kvantita sufixu si „vynucuje skrátenie prípadnej dlhšej koncovej

slabiky odvodzovacieho základu“ a rytmický zákon tak funguje v inverznej podobe. Autor, ktorý primárne vychádza z analýzy francúzskych zemepisných názvov, v tejto súvislosti tiež pripomína – odvolávajúc sa na výskumy M. Sokolovej a F. Šimona –, že v koreňových morfédoch slov cudzieho pôvodu sú kvantitatívne vokalicke alternácie časté.

6.0 Špecifické problémy s uplatňovaním rytmického zákona sú pri tvorbe adjektívnych derivátov od všetkých oficiálnych cudzích názvov. Táto skutočnosť sa potom zrači aj v ich nejednotnom lexikografickom spracovaní. Na podopretie tejto tézy uvedieme niekoľko (fakultatívne aj bližšie komentovaných) príkladov:

→ franc. toponymá: *Amiens* [amjen] → **amienský** (SSJ *amiensky*); *Bordeaux* [bordó] → **bordeauxský** (tako aj SSJ VI, no odporúča výsl. bordóski?; PSP i SSSJ *bordeauxsky*); *Calais* [calé] → **calaický** (tak aj SSJ); *Liège* [lijéž] → **liěžský**; *Rhône* [róna], *fr. Rhône* [rón] → **rhónský** (SSJ *rhónsky*);

→ angl. toponymá: *Alabama* [elabáma // alabama] → **alabamský** (tak aj SSJ VI); *chicago* [šikágo] → **chicagský** (tak aj SSJ VI, PSP 1971; PSP *chicagsky!*); *Indiana* [-éne] → **indiánský** (napriek výslovnosti tak aj SSJ VI); *Louisiana* [luiziána] → **louisianský** (tako opäť aj SSJ VI); *Hollywood* [EB halivud; SSJ -vúd, PSP -vúd] → **hollywoodský** (SSJ, PSP *hollywoodsky* a tak i SSSJ, ktorý zaznamenáva príslovku *hollywoodsky*² ako homonymum) – pričom nepoznám nijaký anglický výkladový či prekladový slovník, ktorý by predpisoval výslovnosť angl. substantíva *wood* = *drevo* v podobe [vúd], teda s dlhým *ú*, no napriek všetkým argumentom (p. najmä Ripka, 2013 a i.) poniektorí stále forsírujú podobu [hollyvúdski], odôvodňujúc ju tzv. zaužívanosťou;

→ špan. toponymá: *Asunción* [SSJ -sijón, PSP -nsi-, české encyklop. -sjon] → **asunsiónský** [asunsjonskí] (SSJ *asunsiónsky*); *Gijón* [EB 5 už chichon, predtým MSE a i. aj chichón] → **gijónský** [chichonskí]; *León* [-on] → **leónský** [leonskí]; *Oviedo* [obje-, SSJ -vjé-] → **oviedský** [objedskí] (SSJ *oviedsky*); *Paraná* [-na, gen. -ny] → **paranský** (aj SSJ);

→ iné toponymá: *Chorzów* [SSJ chožuf, MSE -ržuf, EB 6 chožuv, poľ. chožuf] → **chorzowský** (tak aj SSJ); *Lago Maggiore* [madžóre] → **lagomaggiorský** (SSJ rovnako, no výsl. -džórski?); *Opěľ* // *Oriol* → **oriolský** (tak aj SSJ; ÚGGK SR však *Oriolska oblast*); *Siena* [sjé-/ sje-] → **sienský** (tak

aj SSJ VI); *Sosnowiec* [-vjec] → *sosnowiecký* (SSJ *sosnowiecky*); *Rzeszów* [ržešuf] → *rzyszowskiý*; *Vientian* [vientʲan ← franc. *Vientiane*; táto podoba aj SSJ]; už Slovenský náučný slovník z r. 1932, keď bol Laos francúzskym protektorátom v Indočíne, uvádza ako hlavné mesto *Vieng-čan* (← *Viangchan*) → *vientianský* (tak aj SSJ; PSP *vientiansky*); *Vilnius* [-njus], (SSJ *exonymum Vilno*) → *vilniuský* [vilnjuskí] (PSP *vilniusky*); *Waterloo* [vaterlo] → *waterlooský* [vaterloskí] (tak aj SSJ).

7.0 Stále ešte jestvuje skupina adjektívnych derivátov od cudzích prírí, pri ktorých tvorbe sa uplatňuje *pravidlo o rytmickom krátení*. Sú dlhší čas kodifikované, zaužívané a ustálené. Zmena ich kodifikácie by na istý čas zaiste skomplikovala situáciu pri ich používaní, napr. v prípadoch typu *Apeldoorn* [-dórn] → *apeldoornský*; *Haag* [hág/hách] → *haagský* (PSP 1931, SNS 1932, SR 1938, SSJS, SSJ, PSP *haagsky*), *Aberdeen* [SSJ *ebrdýn*, EB 1 *ebedín*] → *aberdeenský* (SSJ *aberdeensky*), *Leeds* [lídž] → *leedský*, *Liverpool* [livrpúl] → *liverpoolský* (SSJ i PSP *liverpoolsky*) a pod., no výlučne uplatňovanie a využívanie sufixu *-ský* pri tvorení adjektív od endoným by nepochybne uľahčilo úlohu jazykovedcov pri kodifikovaní a perspektívne zjednodušilo a systematizovalo ich písanie v geografických aj encyklopedických dielach.

8.0 Všetky doterajšie vydania platných *Pravidiel slovenského pravopisu* uvádzajú v slovníkovej časti (nie úplne kompletne) názvy hlavných miest i štátov sveta. V praxi to vyzerá tak, že po názve mesta či štátu sa v zátvorke pridá údaj o jeho „funkcii“, napr. *Káthmandu* (hl. mesto), resp. *Komory* (štát). Istý potrebný encyklopedický „rozmer“ by sa v budúcich vydaniach mohol rozšíriť aj tak, žeby sa pri hesle *Káthmandu* (v zátvorke po hviezdičke * al. šípke → uviedol štát *Nepál*, a podobne by to bolo aj naopak, teda *Nepál* → *Káthmandu*); *Komory* (→ *Moroni*) a *Moroni* (* *Komory*).

9.0 Zaiste pod gesciou pravopisnej komisie JÚĽŠ SAV sa pripravuje nový projekt, ktorý má (na internetovej stránke) takúto anotáciu: „Aktuálny výskum slovenského pravopisu a dynamiky súčasného jazyka realizovaný v posledných rokoch na viacerých slovakistických pracoviskách i potreby používateľov a školskej praxe *ukazujú nevyhnutnosť prehĺbenejšieho výskumu pravopisnej podoby súčasného jazyka, zmien a procesov, ktoré v ňom prebiehajú, ako aj potrebu aktualizácie existujúcich pravopisných pravidiel a odporúčaní...* Výsledky sa budú kondenzovať do podoby novej kodifikačnej príručky

osobitne so zameraním na oblasť **ortografie**. Súčasťou riešenia predkladateľného projektu budú aj diskusie s odbornou a širšou kultúrnou verejnosťou a zohľadnenie oprávnených požiadaviek používateľov na praktickú pravopisnú príručku. “ Nazdávam sa, že do diskusie môže prispieť aj tento príspevok.

LITERATÚRA

DVONČ, Ladislav: Rytmický zákon v adjektívach od cudzích zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 1974, roč. 39, č. 2, s. 101 – 109.

DVONČ, Ladislav: Štandardizácia cudzích zemepisných názvov a obyvateľských mien v spisovnej slovenčine. In: VI. SOK. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1976, s. 149 – 154.

DVONČ, Ladislav: Deriváty cudzích nesklonných zemepisných názvov zakončených na samohlásky. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 73 – 81.

DVONČ, Ladislav: Obyvateľské mená v spisovnej slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1984, s. 183 – 201.

Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993. 520 s.

KOPERDAN, Štefan: K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov. In: Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1958, s. 83 – 106.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Keď cieľovým jazykom je slovenčina. In: Letná škola prekladu. 4. Ved. red. A. Keníž, Bratislava: AnaPress 2006, s. 33 – 45.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3. dopl. a uprav. vyd. Bratislava: Veda 2000. 590 s.

RIPKA, Ivor: Cudzí zemepisné názvy v Slovníku slovenského jazyka. [Zemepisné názvy. – In: Slovník slovenského jazyka. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava 1968, s. 255 – 305.] – Slovenská reč, 1970, roč. 35, s. 118 – 123.

RIPKA, Ivor: Henrich Bartek a topografické názvy. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 3, s. 174 – 181, angl. abstrakt s. 174.

RIPKA, Ivor: Zemepisné názvy, obyvateľské mená. (Edícia Ottov slovník.) Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2007. 144 s.

RIPKA, Ivor: Endonymá a ich adjektívne deriváty v slovníkoch. In: Život medzi apelatívmi a propriami. Jazykovedné štúdie. 29. Ed. I. Valentová. Bratislava: Veda 2011, s. 89 – 93.

RIPKA, Ivor: Ešte raz o cezminovom lese v Amerike alebo Poznámky o vlastnom mene Hollywood a jeho adjektívnych derivátoch. In: Kultúra slova, roč. 47, 2013, č. 2, s. 85 – 88.

RIPKA, Ivor: Poznámky o fungovaní slovotvornej štruktúry v toponymách a ich derivátoch. In: Vzťahy v jazyku – jazyk vo vzťahoch. Na počesť Jolany Nižnikovej. Ed. M. Ivanová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2023, s. 89 – 94.

SEKVENT, Karel: Morfematické aspekty slovenských adjektív na -ský/-sky odvodených od francúzskych zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 228 – 234.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 71, 2006, č. 4, str. 205 – 223.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové a revidované slovenské mená poddruhov, variet a foriem cudzokrajných cievnatých rastlín

JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada Univerzity Komenského v Bratislave, pracovisko Blatnica*) – MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*) – IVETA VANČOVÁ (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.*)

V rokoch 2019 – 2024 sme na stránkach časopisu Kultúra slova v niekoľkých samostatných blokoch publikovali množstvo nových a revidovaných mien rodov a druhov cudzokrajných cievnatých rastlín. Túto sériu uzatvárame príspevkom o nových a revidovaných slovenských menách vnútrodrohových taxónov – poddruhov, variet, ojedinele aj foriem. Obdobne ako v predchádzajúcich príspevkoch, aj pri ich tvorbe sme sa metodicky pridržali aktuálnych menoslovných pravidiel (Kliment a kol., 2017).

Abies fargesii var. *faxoniana* (Rehder et E. H. Wilson) Tang S. Liu – jedľa sečuánska Faxonova

Abies homolepis var. *umbellata* (Mayr) E. H. Wilson – jedľa níkóska pupkatá

Abies sachalinensis var. *gracilis* (Kom.) Farjon – jedľa sachalinská štíhla

Abies sachalinensis var. *nemorensis* Mayr – jedľa sachalinská hájna

Abies sibirica subsp. *semenovii* (B. Fedtsch.) Farjon – jedľa sibírska Semenovova

Acanthocalycium thionanthum subsp.

ferrarii (Rausch) Schlumpb. – ostníkatec sírovokvetý Ferrariho

Acer pictum subsp. *mono* (Maxim.) H. Ohashi – javor pomalovaný pestrý

Acer stachyophyllum subsp. *betulifolium* (Maxim.) P. C. De Long – javor brezolistý výbežkatý

Acer tataricum subsp. *semenovii* (Regel et Herder) A. E. Murray – javor tatársky Semenovov

Achillea erba-rotta subsp. *moschata* (Wulfen) Vacc. – rebríček (myší chvost) trpasličí pižmový

Aconitum degenii subsp. *panicula-*

- tum* (Arcang.) Mucher – prilbica Degenova metlinatá
- Aconitum napellus* subsp. *lusitanicum* Rouy – prilbica modrá portugalská
- Aconitum plicatum* subsp. *sudeticum* Mitka – prilbica otvorená sudetská
- Adromischus cristatus* var. *clavifolius* (Haw.) Toelken – krátkokmienok hrebenatý kyjačikovitolistý
- Aesculus glabra* var. *arguta* (Buckley) B. L. Rob. – pagaštan holý ostrozúbkatý
- Agave salmiana* subsp. *crassispina* (Trel.) Gentry – agáva tehucánska hrubootnatá
- Agave striata* subsp. *falcata* (Engelm.) Gentry – agáva ježovitá kosákovitá
- Alcea rosea* subsp. *ficifolia* (L.) Govaerts – topoľovka ružová figolistá
- Alchemilla filicaulis* subsp. *vestita* (Buser) M. E. Bradshaw – alchemilka tenkobyľová chlpatá
- Alkekengi officinarum* var. *franchetii* (Mast) R. J. Wang – židovská čerešňa (machovka) lekárska Franchetova
- Alnus alnobetula* subsp. *crispa* (Aiton) Raus – jelša zelená kučeravá
- Alnus alnobetula* subsp. *fruticosa* (Rupr.) Raus – jelša zelená sibírska
- Alnus alnobetula* subsp. *sinuata* (Regel) Raus – jelša zelená sítská
- Anacamptis morio* subsp. *picta* (Loisel.) Jacquet et Scappat. – červenohlav (vstavač) obyčajný pestrý
- Ananas comosus* var. *erectifolius* (L. B. Sm.) Coppens et F. Leal – ananás chochlatý vzpriamenolistý
- Ananas comosus* var. *microstachys* (Mez) L. B. Sm. – ananás chochlatý nízky
- Anchusa leptophylla* subsp. *incana* (Ledeb.) D. F. Chamb. – smohla úzkolistá sivá
- Andromeda polifolia* var. *latifolia* Aiton – andromédka sivolistá širokolistá
- Antennaria carpatica* subsp. *helvetica* (Chrtek et Pouzar) Chrtek et Pouzar – plešivec karpatský vysokohorský
- Anubias barteri* var. *glabra* N. E. Br. – anubias Barterov kopijovitolistý
- Anubias barteri* var. *nana* (Engl.) Crusio – anubias Barterov najmenší
- Aquilegia pyrenaica* subsp. *discolor* (Levier et Leresche) Pereda et M. Lainz – orlíček pyrenejský rôznofarebný
- Aralia elata* var. *glabrescens* (Franch. et Sav.) Pojark. – aralka vysoká lysavejúca
- Armeria elongata* subsp. *serpentina* (Gauckler) Holub – trávnička predĺžená hadcová
- Armeria filicaulis* subsp. *nevadensis* Nieto Fel., Rosselló et Fuertes – trávnička tenkobyľová nevadská

- Athamanta turbith* subsp. *haynaldii* (Borbás et Uechtr.) Tutin – atamanta niťolistá Haynaldova
- Azolla filiculoides* subsp. *cristata* (Kaulf.) Fraser-Jenk. – azola paprad'ovitá hrebenatá
- Betula utilis* var. *jacquemontii* (Spach) H. J. P. Winkl. – breza užitočná snehobiela
- Biscutella laevigata* subsp. *varia* (Dumort.) Rouy et Foucaud – dvojštitok hladkoplodý rozmanitý
- Boltonia asteroides* var. *latisquama* (A. Gray) Cronquist – boltónia astrovitá širokošupinová
- Bromus carinatus* var. *marginatus* (Nees ex Steud.) Barkwoth et Anderton – stoklas kýlnatý krátkoosťový
- Buxus sinica* var. *insularis* (Nakai) M. Cheng – krušpán čínsky ostrovný
- Calendula suffruticosa* subsp. *fulgida* (Raf.) Guadagno – nechtík polokrovitý žiarivý
- Camellia sinensis* var. *assamica* (Royle ex Hook.) Steenis – čajovník čínsky mnoholupienkový
- Carduus collinus* subsp. *glabrescens* (Sagorski) Kazmi – bodliak kopcový lysavejúci
- Cassia javanica* subsp. *nodosa* (Buch.-Ham. ex Roxb.) K. Larsen et S. S. Larsen – kasia jávska uzlatá
- Centaurea jacea* subsp. *gaudinii* (Boiss. et Reut.) Gremlí – nevädza lúčna listenatá
- Centaureum erythraea* subsp. *turcicum* (Velen.) Melderis – zemežľč lekárska turecká
- Centaureum quadrifolium* subsp. *linariifolium* (Lam.) G. López – zemežľč štvorlistá pyštekolistá
- Cerastium pumilum* subsp. *littigiosum* (De Lens) P. D. Sell et Whitehead – rožec nízky sporný
- Ceropegia africana* subsp. *barklyi* (Hook. fil.) Bruyns – lampášik africký Barklyho
- Ceropegia linearis* subsp. *debilis* (N. E. Br.) H. Huber – lampášik čiarkovitý chabý
- Chenopodium desertorum* subsp. *microphyllum* Paul G. Wilson – mrlík púštny drobnolistý
- Cicerbita macrophylla* subsp. *uralensis* (Rouy) P. D. Sell – mliečivec veľkolistý uralský
- Clarkia amoena* subsp. *lindleyi* (Douglas) F. H. Lewis et M. R. Lewis – klarkia malebná veľkokvetá
- Clematis terniflora* var. *mandshurica* (Rupr.) Ohwi – plamienok jesenný mandžuský
- Colchicum bulbocodium* subsp. *versicolor* (Ker Gawl.) K. Perss. – jesienka jarná pestrofarebná (bulbocódium jarné pestrofarebné)
- Coleus maculosus* subsp. *edulis*

- (Vatke) A. J. Paton – koleus škvrnitý hl'uznatý
- Colutea arborescens* subsp. *gallica* Browicz – mechúrník stromčekovitý galský
- Colutea arborescens* subsp. *hispanica* (Talavera et Arista) Mateo et M. B. Crespo – mechúrník stromčekovitý španielsky
- Convolvulus sabatius* subsp. *mauritanicus* (Boiss.) Murb. – pupenec savonský maurský
- Copiapoa cinerea* subsp. *krainziana* (F. Ritter) Slaba – kopiapoa popoľavá Krainzova
- Coronilla valentina* subsp. *glauca* (L.) Batt. – ranostaj valencijský sivý
- Correa reflexa* var. *speciosa* (Donn ex Andrews) Paul G. Wilson – korea zohnutá nádherná
- Corylus ferox* var. *tibetica* (Batalin) Franch. – lieska hrozivá tibetská
- Cotoneaster salicifolius* var. *rugosus* (E. Pritz.) Rehder et E. H. Wilson – skalník vrbolistý vráskavý
- Cotyledon orbiculata* var. *oblonga* (Haw.) DC. – kotyledon okrúhly veľkokvetý
- Crassula exilis* subsp. *schmidti* (Regel) G. D. Rowley – tučnolist chudý Schmidtov
- Crassula perfoliata* var. *falcata* (J. C. Wendl.) Toelken – tučnolist prarastenolistý kosákovitý
- Cucumis melo* subsp. *agrestis* (Naudin) Pangalo – melón cukrový poľný
- Cyperus alternifolius* subsp. *flabelliformis* Kük. – šachor striedavolistý vejárovitý
- Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* (Poir.) Soó – vstavačovec vysoký poldruhastopový
- Delphinium elatum* subsp. *nacladense* (Zapaľ.) Holub – stračia nôžka vysoká východokarpatská
- Dianthus arenarius* subsp. *borussicus* Vierh. – klinček piesočný pruský
- Dinebra panicea* subsp. *brachiata* (Steud.) P. M. Peterson et N. Snow – dinebra prosovitá rozkonárená
- Dracaena reflexa* var. *angustifolia* Baker – dracéna zohnutá úzkolistá
- Echinocereus longisetus* subsp. *de-laetii* (Gürke) N. P. Taylor – ježica dlhoštetinatá starecká
- Echinocereus reichenbachii* subsp. *fitchii* (Britton et Rose) N. P. Taylor – ježica čipkovaná Fitchova
- Eleutherococcus leucorrhizus* var. *scaberulus* (Farms et Rehder) Nakai – všehojovec bielokoreňový škrabkavý
- Eleutherococcus leucorrhizus* var. *setchuenensis* (Harms) C. B. Shang et J. Y. Huang – všehojovec bielokoreňový sečuánsky
- Eucalyptus delegatensis* subsp. *tas-*

- maniensis* Boland – eukalyptus obrovský tasmánsky
- Euphorbia officinarum* subsp. *echinus* (Hook. fil. et Coss.) Vindt – mliečnik lekársky ježatý
- Euphorbia tridentata* var. *ornithopus* (Jacq.) van Veldh. et Lawant – mliečnik trojzubý vtáčia noha
- Festuca gautieri* subsp. *scoparia* (A. Kern. et Hack.) Kerguélen – kostrava medvedia metlovitá
- Forestiera pubescens* var. *parvifolia* (A. Gray) G. L. Nesom – olivník páperistý malolistý
- Fragaria vesca* subsp. *americana* (Porter) Staudt – jahoda obyčajná americká
- Fraxinus chinensis* subsp. *rhyndophylla* (Hance) A. E. Murray – jaseň čínsky zobákolistý
- Freesia leichtlinii* subsp. *alba* (G. L. Mey.) J. C. Manning et Goldblatt – frézia Leichtlinova biela
- Gazania rigens* var. *uniflora* (L. fil.) Roessler – gazánia zmeravená jednokvetá
- Gentiana verna* subsp. *pontica* (Soltok.) Hayek – horec jamý pontický
- Gentianella campestris* subsp. *suecica* (Froel.) Tzvelev – horček poľný švédsky
- Glochidion zeylanicum* var. *arborescens* (Blume) Chakrab. et M. Gangop. – gombíkovník cejlónsky stromovitý
- Glycine max* subsp. *soja* (Siebold et Zucc.) H. Ohashi – sója fazuľová divá
- Gymnocalycium reductum* subsp. *leanum* (Hook.) Papsch – pavúkovec zakrpatený citrónovožltý
- Helianthemum nummularium* subsp. *pyrenaicum* (Janch.) Schinz et Thell. – devätočník peniažtekový pyrenejský
- Helleborus multifidus* subsp. *bocconeii* (Ten.) B. Mathew – čemerica mnohozárezová Bocconeho
- Hesperis matronalis* subsp. *schurii* Soó – večernica voňavá Schurova
- Hesperis matronalis* subsp. *vrabelyiana* (Schur) Soó – večernica voňavá Vrabélyho
- Hieracium racemosum* subsp. *crinitum* (Sm.) Rouy – jastrabník strapcovitý vlasatý
- Hieracium umbrosum* subsp. *vipetinum* (Huter) Zahn – jastrabník tónomilný bezružicový
- Ipomoea carnea* subsp. *fistulosa* (Mart. ex Choisy) D. F. Austin – povojník mäsoočervený rúrkovitý
- Iresine diffusa* f. *herbstii* (Hook.) Pedersen – irezina rozložitá Herbstova
- Iresine diffusa* f. *lindenii* (Van Houtte) L. B. Sm. et Downs – irezina rozložitá Lindenova
- Jasione crispa* subsp. *amethystina* (Lag. et Rodr.) Tutin – pavinec kučeravý ametystový

- Juniperus barbadensis* var. *lucayana* (Britton) R. P. Adams – borievka karibská lukajská
- Juniperus communis* var. *depressa* Pursh – borievka obyčajná krpatá
- Juniperus communis* var. *nipponica* (Maxim.) E. H. Wilson – borievka obyčajná japonská
- Juniperus polycarpos* var. *turcomanica* (B. Fedtsch.) R. P. Adams – borievka mnohoplodá turkménska
- Juniperus rigida* var. *conferta* (Parl.) Patschke – borievka tuhá zhluknutá
- Juniperus virginiana* var. *silicicola* (Small) E. Murray – borievka virgínska kremenná
- Lamium purpureum* var. *moluccellifolium* Schumach. – hluchavka purpurová molucelolistá
- Lapsana communis* subsp. *grandiflora* (M. Bieb.) P. D. Sell – lýrovka obyčajná veľkokvetá
- Larix gmelinii* var. *olgensis* (A. Henry) Ostenf. et Syrach – smrekovec Gmelinov oľžský
- Lilium pardalinum* subsp. *shastense* (East.) M. W. Skinner – ľalia leopardia nevadská
- Linaria multicaulis* subsp. *heterophylla* (Desf.) D. A. Sutton – pyštek mnohostonkový rôznolistý
- Lonicera maximowiczii* subsp. *sachalinensis* (F. Schmidt) Nodol. – zemolez Maximovičov sachalinský
- Lonicera trichosantha* var. *deflexicalyx* (Batalin) P. S. Hsu et H. J. Wang – zemolez chľpatokvetý ohnutokališný
- Lycopus lucidus* var. *hirtus* (Regel) Makino et Nemoto – karbinec svietivý srstnatý
- Madhuca longifolia* var. *latifolia* (Roxb.) A. Chev. – madhuka dlhoolistá širokolistá
- Mammillaria crinita* subsp. *wildii* (A. Dietr.) D. R. Hunt – mamilária vlasatá Wildova
- Mammillaria decipiens* subsp. *camptotricha* (Dams) D. R. Hunt – mamilária klamlivá krivotŕňová
- Mammillaria vetula* subsp. *gracilis* (Pfeiff.) D. R. Hunt – mamilária postaršia štíhla
- Micranthes stellaris* subsp. *robusta* (Engl.) Gornall – malokvietok hviezdovitý mohutný
- Myosotis sylvatica* subsp. *cyanea* (Hayek.) Vesterg. – nezábudka lesná modrá
- Myrtus communis* subsp. *tarentina* (L.) Nyman – myrta obyčajná tarentská
- Narcissus poeticus* subsp. *radiiflorus* (Salisb.) Baker – narcis biely hviezdovitý
- Narcissus tazetta* subsp. *italicus* (Ker Gawl.) Baker – narcis viackvetý talianský
- Nemophila menziesii* var. *atomaria*

- (Fisch. et C. A. Mey.) Chandler – hájníčka Menziesova fliackatá
- Neslia paniculata* subsp. *thracica* (Velen.) Bornm. – repinka metlinatá trácka
- Nymphaea nouchali* var. *caerulea* (Savigny) Verdc. – lekno hviezdovité modré
- Olea europaea* subsp. *cuspidata* (Wall. ex G. Don) Cif. – oliva európska zihlená
- Olea europaea* subsp. *laperrinei* (Batt. et Trab.) Cif. – oliva európska Laperrinova
- Ophrys fusca* subsp. *pallida* (Raf.) E. G. Camus – hmyzovník hnedý bledý
- Opuntia anacantha* var. *retrorsa* (Speg.) R. Kiesling – opuncia beztrňová zahnutá
- Orchis mascula* subsp. *scopulorum* (Summerh.) H. Sund. ex Kretzschmar, Eccarius et H. Dietr. – vstavač mužský madeirský
- Origanum vulgare* subsp. *hirtum* (Link) A. Terracc. – pamajorán obyčajný srstnatý
- Parkia ulei* var. *surinamensis* Kleinhoonte – parkia drobnohlávková surinamská
- Persicaria lapathifolia* subsp. *leptoclada* (Danser) Wissk. – horčiak štiavolistý tenkokonárikový
- Phaseolus maculatus* subsp. *ritensis* (M. E. Jones) Freytag – fazuľa škvrnitá arizonská
- Picea asperata* var. *notabilis* Rehder et E. H. Wilson – smrek zdrsnený pozoruhodný
- Picea brachytyla* var. *complanata* (Mast.) W. C. Chang ex Rehder – smrek smutný sploštený
- Picea jezoensis* subsp. *hondoensis* (Mayr) P. A. Schmidt – smrek ezošký honšuský
- Picea likiangensis* var. *hirtella* W. C. Cheng – smrek liťiansky chlpatý
- Picea likiangensis* var. *montigena* (Mast.) W. C. Cheng – smrek liťiansky horský
- Picea likiangensis* var. *rubescens* Rehder et E. H. Wilson – smrek liťiansky červenajúci
- Pinus brutia* subsp. *eldarica* (Medw.) Nahal – borovica východná eldarská
- Pinus brutia* subsp. *pityusa* (Steven) Nahal – borovica východná čiernomorská
- Pinus nigra* subsp. *dalmatica* (Vis.) Franco – borovica čierna dalmátska
- Pinus sibirica* var. *coronans* (Litv.) Krylov – borovica sibírska korunujúca
- Pinus sibirica* var. *hingganensis* (H. J. Zhang) Silba – borovica sibírska chinganská
- Pinus sylvestris* var. *hamata* Steven – borovica lesná háčikatá
- Pinus uncinata* subsp. *uliginosa* (G.

- E. Neumann) Businský – borovica zobáčikátá barinná (blatka)
- Populus deltoides* subsp. *monilifera* (Aiton) Eckenw. – topoľ deltovitý ružencovitý
- Potentilla aurea* subsp. *chryso-craspeda* (Lehm.) Nyman – nátržník zlatý zlatistookrajový
- Prunus armeniaca* var. *ansu* Maxim. – marhuľa obyčajná čínska
- Prunus armeniaca* var. *holosericea* Batalin – marhuľa obyčajná zamatová
- Pseudotsuga sinensis* var. *wilsoniana* (Hayata) L. K. Fu et Nan Li – duglaska čínska Wilsonova
- Pueraria montana* var. *thomsonii* (Benth.) M. R. Almeida – puerária horská Thomsonova
- Quercus infectoria* subsp. *veneris* (A. Kern.) Meikle – dub hálkový malolistý
- Quercus ithaburensis* subsp. *macrolepis* (Kotschy) Hedge et Yalt. – dub táborský veľkošupinatý
- Ranunculus bulbosus* subsp. *aleae* (Willk.) Rouy et Foucaud – isker-ník hľuznatý vystupujúci
- Ranunculus flammula* subsp. *scoticus* (E. S. Marshall) Clapham – isker-ník plamienkový škótsky
- Ranunculus pyrenaicus* subsp. *angustifolius* (DC.) Rouy et Foucaud – isker-ník pyrenejský úzkolistý
- Rhamnus alpina* subsp. *fallax* (Boiss.) Maire et Petitm. – rešetliak alpínsky balkánsky
- Rosa davurica* var. *alpestris* (Nakai) Kitag. – ruža daurijská alpínska
- Rudbeckia fulgida* var. *sullivan-tii* (C. L. Boynton et Beadle) Cronquist – rudbeckia žiarivožltá Sullivantova
- Saccharum spontaneum* subsp. *ae-gyptiacum* (Willd.) Hack. – trstina divorastúca egyptská
- Salix hastata* subsp. *subintegri-folia* (Flod.) Flod. – vrba oštepovitolistá celistvolistá
- Sambucus racemosa* subsp. *pubens* (Michx.) Hultén – baza červená páperistá
- Sambucus racemosa* var. *melanocarpa* (A. Gray) McMinn – baza červená čiernoplodá
- Sambucus racemosa* var. *microbotrys* (Rydb.) Kearney et Peebles – baza červená drobnostrapcová
- Saxifraga pedemontana* subsp. *cymosa* Engl. – lomikameň piemontský vrcholikatý
- Saxifraga rosacea* subsp. *steinman-nii* (Tausch) Holub – lomikameň ružovkastý Steinmannov
- Secale cereale* subsp. *ancestrale* Zhuk. – raž siata pôvodná
- Senecio doricum* subsp. *transyl-vanicus* (Boiss.) Nyman – starček kamzičníkový sedmohradský
- Serratula tinctoria* subsp. *monticola*

- (Boreau) Berher – kosienka farbiarska vrchovská
- Sideroylon inerme* subsp. *diospyroides* (Baker) J. H. Hemsl. – železovník bezbranný ebenovníkovitý
- Silene latifolia* subsp. *ericalycina* (Boiss.) Greuter et Burdet – silenka (knotovka) širokolistá vlnatokališná
- Sisymbrium austriacum* subsp. *chrysanthum* (Jord.) Rouy et Foucaud – huľavník rakúsky zlatokvetý
- Skimmia japonica* var. *intermedia* Komatsu – skimia japonská prostredná
- Sorbaria kirilowii* var. *arborea* (C. K. Schneid.) J. H. Song et S. P. Hong – tavoľníkovec Kirilovov stromovitý
- Sorbaria tomentosa* var. *angustifolia* (Wenz.) Rahn – tavoľníkovec plstnatý úzkolistý
- Sorbus aucuparia* subsp. *pohuashanensis* (Hance) McAll. – jarabina vtáčia pajchuašanská
- Spiraea alba* var. *latifolia* (Aiton) Dippel – tavoľník biely širokolistý
- Spiraea betulifolia* var. *aemiliana* (C. K. Schneid.) Koidz. – tavoľník brezolistý sibírsky
- Spiraea douglasii* var. *menziesii* (Hook.) C. Presl – tavoľník Douglasov Menziesov
- Stipa pennata* subsp. *puberula* (Podp. et Suza) F. M. Vázquez et M. Gut. – kavyl' sperený riedkopáperistý
- Strobilanthes auriculata* var. *dyeriana* (Mast.) J. R. I. Wood – strobilant uškаты Dyerov
- Syringa pubescens* subsp. *microphylla* (Diels) M. C. Chang et X. L. Chen – orgován páperistý drobnolistý
- Syringa pubescens* subsp. *patula* (Palib.) M. C. Chang et X. L. Chen – orgován páperistý rozkonárený
- Syringa reticulata* subsp. *amurensis* (Rupr.) P. S. Green et M. C. Chang – orgován sieťkovaný amurský
- Syringa tomentella* subsp. *sweginzowii* (Koehne et Lingelsh.) Jin Y. Chen et D. Y. Hong – orgován plstnatý Sveginčovov
- Syringa tomentella* subsp. *yunnanensis* (Franch.) J. Y. Chen et D. Y. Hong – orgován plstnatý jünnan-ský
- Taxodium distichum* var. *imbricarium* (Nutt.) Croom – tisovec dvojradový škridlicovitý
- Tilia americana* var. *caroliniana* (Mill.) A. E. Murray – lipa americká karolínska
- Tilia dasystyla* subsp. *caucasica* (V. Engl.) Pigott – lipa plstnatočnelková kaukazská
- Trifolium pratense* subsp. *nivale* (Sieber ex W. D. J. Koch) Ces. – ďatelina lúčna snežná

- Triticum timopheevii* subsp. *armeni-
niacum* (Á. Löve) van Slageren –
pšenica Timofejevova arménska
- Tulipa sylvestris* subsp. *australis*
(Link) Pamp. – tulipán lesný južný
- Verbascum chaixii* subsp. *orientale*
Hayek – divozel Chaixov východný
- Verbascum thapsus* subsp. *monta-
num* (Schrad.) Bonnier et Layens
– divozel malokvetý horský
- Veronica chamaedrys* subsp. *micans*
M. A. Fisch. – veronika obyčajná
jagavá
- Viburnum plicatum* f. *tomentosum*
(Miq.) Rehder – kalina riasnatá
plstnatá
- Vicia villosa* subsp. *ambigua* (Guss.)
Kerguélen – vika huňatá nepravá
- Vigna unguiculata* subsp. *sesquipe-
dalis* (L.) Verdc. – vigna nechťkatá
poldruhastopová
- Vitex fischeri* var. *keniensis* (Turrill)
Meerts – vitex Fischerov kenský
- Vitis cinerea* var. *baileyana*
(Munson) Comeaux – vinič popo-
lavý Baileyho
- Vitis rotundifolia* var. *munsonia-
na* (J. H. Simpson ex Munson)
M. O. Moore – vinič okrúhlostý
Munsonov
- Wisteria frutescens* subsp. *macrosta-
chya* (Torr. et A. Gray) J. Compton
et Schrire – vistéria krovitá veľko-
klasá
- Yucca gloriosa* var. *tristis* Carrière –
juka nádherná smutná

PodĎakovanie

Ďakujeme členom Nomenklatorickej komisie Slovenskej botanickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, subkomisie pre cievnaté rastliny, za kontrolu nových a revidovaných slovenských mien, osobitne prof. RNDr. Pavlovi Mártonfimu, PhD., doc. Ing. Pavlovi Eliášovi, PhD., RNDr. Dominikovi Romanovi Letzovi, PhD., a Mgr. Jaromírovi Kučerovi, PhD. Naše úprimné poďakovanie patrí aj redakcii Kultúry slova za možnosť publikovania príspevku.

LITERATÚRA

KLIMENT, Ján – FERÁKOVÁ, Viera – GOLIAŠOVÁ, Kornélia – HINDÁK, František – HINDÁKOVÁ, Alica – HODÁLOVÁ, Iva – KOCHJAROVÁ, Judita – KUBINSKÁ, Anna – LACKOVIČOVÁ, Anna – LIZOŇ, Pavel – MARHOLD, Karol – MÁRTONFI, Pavol: Zásady, pravidlá a odporúčania pre tvorbu a revíziu slovenského menoslovia siníc, rias, húb a rastlín. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti, 2017, roč. 39, suplement 1, s. 1 – 80.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Jaki si mudri, taki si glupi

(Zo zemplínskej lexiky)

MARTIN CHOCHOL

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Tento článok nadväzuje na náš skorší príspevok (KS 2022, č. 5, s. 299 – 305), v ktorom sme sa venovali zemplínskej lexike z oblasti fyzických vlastností človeka. Teraz chceme čitateľom predstaviť slová a slovné spojenia týkajúce sa najmä vybraných ľudských psychických vlastností a predispozícií, no nevyhneme sa ani tematike správania s nimi spojeného. Vzhľadom na povahu sémantického okruhu určite nikoho neprekvapí, že článok obsahuje trochu väčšiu mieru expresív, ale aj frazém a iných ustálených slovných spojení.

Veľmi dobrý človek je *jak*¹ *aňd'el*, *jak falat chl'eba*. Zlý je *plaňnik*, zriedkavo *plaňina*², expresívnejšie napr. (*jak*) *ancijaš*, *ancikrist*, *čort*, *d'abol*, *fras*, *očvir/odžvir*, *čortova/d'ablova obnoha* a veľmi tvrdo aj *pša kreu*, špeciálne o žene: *d'abl'ica*, *sajha*, *rochl'a*³ alebo (už takmer zabudnuté) *sakordija*. Pre ostatných sú takí ľudia nepríjemní, neznesiteľní, čiže *ňevistati*, *merženi*, čiastočne aj *zujidni/zujedni*⁴. Zaujímavosťou je mierne ironické hodnotenie povahy (najmä detí): *kec spi*, (*ta*) *aňi ježz*⁵ *ňepita* (– *a jak staňe*, *ňeprestaňe*).

Článok bol vypracovaný s podporou grantov VEGA 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí IV a VEGA 2/0123/22 Slovanský jazykový atlas (slovenská účasť na medzinárodnom projekte). Je založený na nárečovom materiáli získanom excerpciou archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i., a doplnenom autorovým vlastným výskumom.

¹ V článku sme sa rozhodli v niektorých slovách na uľahčenie vnímania čitateľovi ponechať nespodobenú podobu koncovkej spoluhlásky, čo naznačujeme tučným typom písma.

² Mužský aj ženský gramatický rod.

³ Toto slovo má však aj (a možno častejšie) význam „stará, škaredá alebo neupravená žena“.

⁴ To sa však viaže na človeka, ktorý nejakým konaním hovoriaceho vyslovene (úmyselne či neúmyselne) hnevá.

⁵ = jest'.

Kto býva často smutný, *tomu (f)še kuciki dolu* (myslia sa tým kútiky úst, t. j. „nikdy sa neusmeje“). Kto sa stále *chmuri*, ten *je/chodzi jak chmara diždžova*. Ak sa však niekto naopak v kuse usmieva, povedia o ňom: *viškiria še jak orech*. Hlasný smiech neprekvapivo opisuje prirovnanie *rehoce/rehota še jak kuň*. Príznakové typy smiechu si vyslúžia prirovnania typu *šmeje še, jak kebi bandurki dolou garadičami visipal* („hrkotavý“ smiech) alebo *šmeje še jak zadechl'ivi pes* (sipl'avý smiech).

O múdrom⁶ sa u nás – podobne ako na veľkej časti Slovenska – povie, že *ma dobru hlavu*. Istá miera obdivu rezonuje vo výrokoch typu *je mudri jak fiškal/fiškaruš, jak Šalamun, jak Biblija; ňenadarmo noši hlavu na karku či ma vecej rozumu u pece/u rici, jak dachto u hlave*. Keď je niekto schopný veľmi rýchlo pochopiť súvislosti alebo niečo si vyvodíť, teda *zna še zdohadac* („vie sa dovŕtiť“), je *zdohadl'ivi*⁷, možno trochu novšie (*dobre mu kapča* („zapína“)). Náhle pochopenie, ktoré v spisovnom jazyku pokrýva zvrat *svitlo mu*, u nás vyjadruje spojenie *durklo mu do rozuma*. A ak niekto po dočasnej strate úsudku (spôsobenej napr. hnevom) začal opäť uvažovať racionálne, povedali, že *mu prešlo/preskočilo z rici do hlavi*.

Kto však príliš často mudruje, je *premudreni* či ironicky *mudrec*⁸ („*ti mudercu šveta biloho!*“) alebo *muderijaš*, okrajovo *študiroš*. A kto sa príliš necháva unášať pocitom vlastnej (domnelej) inteligentnej nadradenosti, teda si myslí, že *šicku mudrojs (šveta) pojidl/požar*⁹, povedia o ňom, že *je mudri jak nalpa* („opica“), *jak Šalamunovo houno, jak Šalamunova ric, jak stara ric*, novšie aj *mudri jak radijou* („rádio“).

Asi sem sa najlepšie hodí krátka vsuvka týkajúca sa všeobecnejšie tých, čo bývajú *barz naveľo*, teda neodôvodnene namyslených, povýšeneckých, *herbnich*, „*co ja, to ja*“ ľudí, niekedy označovaných aj ako *horenos, hiroľ, pan z holu ricu*, žena je *paradňica s pomascenu hlavu, paradňica o tri poli*. O nich sa zvykne napríklad konštatovať: *visoko še trime, chodzi jak pavur* („páv“),

---

⁶ Lexiku, ktorá sa v podstate zhoduje so spisovnou (napr. na tomto mieste by išlo o nociónálne adjektívum *mudri*) sa v článku snažíme nezaznamenávať. Rozhodli sme sa osobitne neupozorňovať ani na všeobecnejšie rozšírený princíp, pri ktorom sa viac či menej expresivizačne používajú negatíva antonymických adjektív (napr. na tomto mieste by išlo o tvar *neglupi* s trochu prekáravým príznakom).

⁷ Naopak, nedôvtipný je *ňedujdavi/ňedujdali*.

⁸ Ženská podoba *muderkiňa*.

⁹ = pojedol/požral.

neše se jak pejč korun do banki, vicahuje se jak smargel' („sopel“) na rukau/ na rukave, žena chodzi jak popad'a („popova manželka“) či jak popad'anka („popova dcéra“), v krajnom prípade aj *taka je paradna, že aňi ňesra*.

Na opačnom póle rozumových predispozícií sa niekedy trochu rozlišuje, či je niekto *glupi – jak ceľe, jak talpa* („podrážka“)¹⁰, *jak pňak* („peň“), *glupa jak pul'ka* („morka“), *(taki jak) z mechom udereni* –, alebo len nerozvážny, pochabý či „zbrklý“, teda *durni, ocapeni, splašeni – jak dzivi kuň* – či *otresli*, inak povedané *oplach, poplach, hahou, šajou, fu'ou, hukan, dujvitor*¹¹, *(taki) jak z dzivih vajec, jak kebi šal'eni hubi* alebo *dzivi kozare pojid*. Ani v jednom prípade sa však od takého človeka nedá očakávať rozumná reč, lebo *ňigda sova ňezašpiva, ľem (f)še zahuhoce*, a najmä na severe je známy výrok *zo šal'enej dziri (u)še šal'eni vitor duje*.¹²

Pritom slovo *šal'eni*¹³ už priamo naznačuje mentálnu poruchu dotknutej osoby, hoci niekto len *bavi šal'neho* („hrá blázna“, t. j. správa sa ako blázon), prípadne *ma šal'enu bešedu* („hlúpe, bláznivé reči“). Naopak, o miernejšom náhlade svedčí komentár *ma ľe(ch)ki rozum* alebo *ňema goudi*. Neschopnosť mentálne rásť vyvoláva povzdychnutie typu *z ľivikom rozum (do hlavi) ňenaľeješ* alebo *kec ci Panboh ňedal, ja ci ňekupim*. Človeku, ktorý sa zvyčajne správa rozumne, no zrazu urobí niečo veľmi hlúpe, je zas venovaný trochu paradoxný výrok *jaki si mudri, taki si glupi*.

Na označenie nemúdreho človeka sa používa viacero rôznych expresív, od jemnejších na úrovni spisovného *túťmák*, napr. *ľal'o, tutko*¹⁴, *nemtud*, zriedkavo *nemtuda*¹⁵, *netukuťko* či *vodila/vodilka*¹⁶, (príp. opis, že *mu treba vodilu/vodilku*, t. j. neustály dozor, niekoho, kto ho bude vodiť), o ženách *pul'ka, tepša* alebo *dudva*¹⁷, až po tvrdšie, napr. *gluptak, bortak, durak, pňak*,

¹⁰ Traduje sa aj rýmovaný nelichotivý opis ženy: *glupa jak talpa, britka jak nalpa* (hlúpa ako podrážka, škaredá ako opica).

¹¹ Zrejme z výroku *vun taki jak duj vitor po polu*, odkazujúceho na nejakú starú anekdotu, ktorú sa nám už nepodarilo odhaliť.

¹² Voľným rozvíťím profánne vulgárnej nadávky mužovi je výrok „*s čím ce robil, tím ce spravil/tím ši ostal*“.

¹³ *Šal'enomu (u)še hudaci hrajú* – blázon má vždy dobrú náladu, nerobí si starosti.

¹⁴ *Pošľi tutka, priňeše ci dutka* – káravý povzdych.

¹⁵ Mužský aj ženský gramatický rod.

¹⁶ Mužský aj ženský gramatický rod.

¹⁷ Základný význam slova *tepša* je „plech na pečenie“, základný význam slova *dudva* zas „dutina v bŕtľ'avom strome“; sémantický posun k nerozumnej žene je najmä v prvom prípade trochu záhadou.

tluk, blajvas, balevas, furou či *bigar*, z odkazov na ríšu zvierat spomeňme ešte aspoň *ñezavarti cel'e*¹⁸. Na niečiu nedostatočnú mentálnu kapacitu upozorňuje aj ustálený výrok *jomu i tri para*¹⁹ („aj tri sú podľa neho pár“).

Iný sa, naopak, vždy vie vynájsť (niekedy nehľadiac na záujem ostatných, inokedy priam na ich úkor), čo v našom nárečí vystihuje prívlastok *vibiti* – *jak* (*husarski*) *kuň*, *jak* (*paňski*) *pokrovec*, novšie aj *jak baterka*, *jak poistka*. Takého obviňujú, že je *be'ar*, *bitang*, *bitanga* alebo *bitaňina*²⁰, *farahun*, *pocmelusk*, *pocme'uch*, *šibeňak*, *dobra/fajna/riadna grata*. Vyslovene odsudzujúco sa však hľadí na toho, kto je *hamišni* („neúprimný“)²¹, *oblesni* („zaliečavý“), prípadne vyslovene *falečni* („falošný“) – *jak liška*, *jak hat* –, pretože hoci *ma reč slatku jak med*, aj tak *ňigda s praudu ňedichňe* a *i čorta/d'abla prevedze* („okabáti, podvedie“). Dvojtvárnosť sa odráža vo výroku *Boha za nohi a d'abla za rohi trime* („drží“).

Na bezohľadnosť sa, samozrejme, tiež vždy nazeralo s odsúdením: ľudia musia byť na pozore pred niekým, kto *ňepatri/ňeduma na ňikoho/na ňič*²² (a v materiálnych otázkach *ľem gu sebe harňe/caha*²³), lebo ten býva často zároveň drzý, opovážlivý, *prezočľivi*, *prez oč/prezoč*²⁴, jednoducho *ňema oči (aňi dol'ňki)* („jamky“, v tomto prípade očné). Ak dotýčný navyše často *piskuje*, *fel'eluje* („odvráva“), je to s ním ťažké, *piskatoho/piskal'a*²⁵ *ňichto ňelubi*.

Ak niekto vždy trvá na svojom názore či postoji, *trime sebe svojo*, *stoji sebe na/za svojim*, to sa môže vnímať aj ako zanovitosť, taký človek je *ňepodatni*, *zapotvorni* (významovo sa s tým čiastočne prekrýva aj *zacati*). Veľmi často sa však používa slovné spojenie *tvarda hlava*, prípadne *ma tvardu hlavu*, *ma dubovu hlavu*, *ma hlavu jak baran*, *jak kameň*. Kto často odporuje alebo robí si veci po svojom, je *sprični* – *jak fras*²⁶, *jak Davidova moc*, ex-

¹⁸ = nezavreté teľa, zrejme z výroku *patri* („pozerá“) *jak ňezavarti cel'e*.

¹⁹ V inom kontexte to však môže predstavovať kritiku niečej ľahostajnosti.

²⁰ Mužský aj ženský gramatický rod.

²¹ *Lepši šmišni jak hamišni* je prekáravý výrok, hodnotiaci napr. nie práve ideálneho nápadníka.

²² Zachytili sme aj zaujímavú formuláciu *ňi na koho/ňi nač*.

²³ Na zdôvodnenie takého správania slúži výrok (*i*) *každoho svatoho ruka ľem gu sebe cahňe*.

²⁴ Vystupuje vo funkcii prívlastku, resp. ako nesklonné adjektívum, keďže rozkolísané umiestňovanie prízvuku opodstatňuje alternatívny zápis buď ako spojenia s predložkou, alebo ako zrastu.

²⁵ *Piskal'*, ženská podoba *piskaňa*.

²⁶ *Jak fras* je všeobecné, takmer desémantizované intenzifikačné prirovnanie, hoci často má príznak negatívneho hodnotenia. Dalo by sa preto pripojiť k väčšine nárečových adjektív predstavovaných v tomto článku.

presívne ho nazývame aj *spričník*, *sprikota*²⁷. Ak pritom úmyselne porušuje zaužívané spôsoby či postupy, je to zrejme nejaký *spakajlo*, ktorý *šicko robi naspak*, alebo *horevoda*²⁸.

Príčinou takého správania môže byť prílišná impulzivnosť, sklon konať bez dostatočného uváženia. Takého človeka niekde nazývajú *pucoš*²⁹ a hovoria o ňom, že je *dzivi*, prípadne *jak dzivi pul'ak/dziva pul'ka*, že je *jak z dzi-vih vajec*, *jak z lanca spuščeni*³⁰, (*jak*) *vel'ka voda*, (*jak*) *burka s kamencom* („búrka s krúpami“) alebo *burka kamencova*³¹ – lebo *aňi ňepožuje, takoj ligňe*. Keďže nestíha veci domyslieť do dôsledkov, všetko si predstavuje veľmi jednoducho, *jak hola-hou prig vodi preplašic*.

Naopak, rozvážny človek je *rozvažľivi*. Nemal by však byť až príliš *zadumani* („zádumčivý“), (*taki jak*) *zabuti* („zabudnutý“, t. j. stratený vo vlastných myšlienkach).

Doslova protipólom už spomenutého „akčného“ prístupu je pohodlnosť, spomalenosť až pasivita, ku ktorým sa často pripája istá ľahostajnosť. To vyjadrujú prívlastky ako *povoľni* alebo *chomotni*. Taký človek sa s ničím neponáhľa, do všetkého *še zbira jak lačni srac* a dokončí to len *kedi-ňekedi/kedi-ňetedi*³² a často si niekde sedí či leží *jak grof*, *jak pan*, *jak matrona* v presvedčení, že sa mu viac oplatí byť *chodž o hlatku, ľem kezď u chlatku* („hoci o hlade, ale v chládku“, t. j. v pohodlí). Jeho laxnosť sa zvykne opisovať aj výrokmi (*je taki že*) „*poc, chl'ebe, žim ce, gamba hotova!*“ alebo (*je taki že*) „*dze me zlož, tam me zlož, ľem me šumňe/cicho polož!*“.

O pomalých ľuďoch sa hovorí: *caha še jak smola, jak šľimak, jak smar-gel'*, prípadne *idze/chodzi jak z hnojom, jak z droždžom*, takého dobre (*ľem*) *po šmerc poslac*. Zrejme skôr žien sa týka hodnotenie (*je jak*) *rozvezla, do hnojouki ul'ezla*³³. Možnou príčinou pomalosti je, že dotyčný je *ľeňivi* – *jak*

²⁷ Mužský aj ženský gramatický rod.

²⁸ Mužský aj ženský gramatický rod. Označenie vychádza zo všeobecnejšie rozšírenej ľudovej anekdoty o istom človeku, ktorý všetko robil naopak, preto keď spadol do rieky, ľudia ho hľadali proti jej prúdu, „hore vodou“.

²⁹ Ženská podoba *puca*.

³⁰ To sa však používa aj vo význame „nezmestí sa do kože“.

³¹ „Povinne“ reverzný slovosled.

³² Neurčité príslovkové zámeno s významom „veľmi pomaly“, prípadne „po dlhom čase“, často vyslovované s charakteristickým natiahnutím prízvučných slabík (*keeedi-ňekeedi*).

³³ Pravdepodobne opäť odkaz na starú, dnes už neznámu anekdotu.

(stari) pes, expresívne podli, zdechnuti/zdechli, čiže leňuch, ležuch, vaľuch, pecuch, lingar, podľak/podľar, žena alebo dievka ľemra, okrajovo ľušta, purda. V každom prípade od roboti se nepřetarhňe, a kým dočista nemusí, aňi s pal'com ňe(po)hňe, aňi slam(k)u križom nepřeloži. „Nevoňavými“ alternatívami sú hodnotenia typu je jak (ouči) hnuj, zažiwa hňije, hňije naverh žemi („nad zemou“, t. j. ešte nie v hrobe).

Kritizovaný však môže byť len neúmyselne nešikovný, nemotorný, ľevi (do roboti), ňezgrabni, kilavi, šikouni jak bujak do koč, čiže je to druk, babroš, lamaga, nemejhla, drilak, zavalidoroha³⁴, o žene bedža, dirda, taradajka. V súvislosti s nešikovnosťou sa často používa aj veľmi tvrdé vyjadrenie je jak ňedorobeni/ňedopraveni, všeobecnejšie pripisujúce niekomu fyzické (zriedkavejšie mentálne) postihnutie, prípadne komentár ušil ho, a/a'le ňeorubil. Viacero obrazných opisov sa zaoberá rukami: ma obidva ruki ľevi³⁵, ma ruki naspak/ruki mu naspag narošľi alebo ruki mu stoja jak hordovi umivac (t. j. dľaňami od seba); ak niekomu šicko z ruk ľeci, potom ma dzirave ruki alebo ma ritke pal'ce („riedke prsty“). Pri krajnej miere nešikovnosti sa používajú označenia ako ňevalušni („nesúci“, t. j. nie súci), naňidžvalušni, ňetrebni³⁶, prípadne opisy (taki co) aňi z voza, aňi na vus alebo (taki co) aňi (ho) prišic, aňi (ho) priplatac.

Naproti tomu rýchly, vrtký človek je žvitki, friški/frišni – jak prepilka/kuropka („prepelica“), jak čvirda, jak laš(č)ička, čiastočne aj jak bl'icha³⁷. So vždy pripraveným alebo rýchlo reagujúcim človekom sa spájajú slová pohotov (zrejme nesklonné adjektívum) a napohotov (príslovka). O spolatnim („zručnom“) tvrdia, že je oberučni, lebo ma obidva ruki pravi. Takému robota idze/uceka od ruki alebo hori pod rukama, idze mu to jak po maš'le. Mimoriadne nadaných „domácich majstrov“, čo mal'i zlate ruki, volali napr. ezermešter či šarkaňbejla. Najmä o pracovitej žene (dievke, dievčati) zas konštatujú, že je robotna jak pčolka („včielka“) alebo jednoducho že je robotňica.

³⁴ O niekom, kto často vráža do ľudí či do vecí; mužský gramatický rod, no používa sa len v tvare N sg.

³⁵ Nešikovnosť sa občas nezaslúžene spája s ľavou rukou a ľaváctvom vôbec, preto aj slovo balegaš/balegač („ľavák“) môže označovať aj nezručného človeka, ktorý robi jak na baleg, robi jak z balegu („ľavačkou“), s totu ruku, co d'abol houno žehnal.

³⁶ Lebo každý naňho reaguje: ňetrebna mi ho tu.

³⁷ Posledné prirovnanie sa však spája aj s neposednosťou, hyperaktivitou, keď niekto často beha jak z nasol'enu ricu/z nasol'enim zatkom.

Vráťme sa však k impulzivnosti. Tá sa môže prejaviť aj ako prechkosť, sklon prudko *še pometac/zmetac* („uraziť sa“) alebo *še pohňevac*. S tým sú spojené adjektíva ako *hňevaci* či *hňeul'ivi*, *plaňiti* („*Ti plaňito jedna plana!*“), *jidoviti* („*Ti jidošu jidoviti!*“), *besni* a prirovnanie *jak nabita puška*, lebo danej osobe *treba s ceň(uč)ku slam(oč)ku popod nos cahac*. Ak sa k tomu pridružuje aj verbálna či fyzická agresivita, takému človeku patrí prívlastok *naremni/naromni – jak šarkaň* –, lebo sa správa *jak skakaci kohut*, *jak kusaci pes*, *jak kusaca kobula*, *jak metaci kuň*³⁸, *zhaňa še jak (terkaci) bujak* („zaujíma útočný postoj, pripravuje sa na útok ako trkavý = útočný býk“).

Prehnane citlivé osoby často nečakane reagujú na podnety z okolia buď urazením sa, alebo – tí, čo sú skôr *žaloš'ivi* („žalostiví“), *plakšivi* („plačliví“)³⁹ – smútkom, až depresiou. Oboje sa však namiesto porozumenia stretáva skôr s rôznymi farbistými výrokmi, napr. (*je taki jak*) „*nerušaj me, bo šmerdzim*“, (*je taki jak*) „*mamo, kura na mňe patri a kohut mi do rici/zatku džube*“. Sem patrí aj dobre mienená rada radšej s dotýčným nič nemať: *ňešupaj do houna, bo budze šmerdzec*.⁴⁰

Nervózni, čiže *ňespokojni*, expresívne *mergešisti* ľudia sa vyznačujú tým, že *ňemaju pomesceňa*, a preto *furd u ních (coška) tremci*, prípadne *furd z nima (coška) narabia, šije* („vždy s nimi niečo narába“, ako keby boli len bezmocnou obeťou neznámej sily). Nepokoj ich často núti (nezmyselne) niečo robiť alebo sa aspoň hýbať, z čoho vychádza frazéma *beha jak virezani* alebo *jak Žid po praz(d)nim skl'epe*. Na opačnom póle je človek *spokojni*, lebo dané slovo má u nás aj taký význam.

Nepokoj môže byť aj dôsledkom silnej introvertnosti. Ak sa niekto nerád zapája do spoločenských či hoci len spoločných aktivít, povedia, že je

---

³⁸ Posledné uvedené prirovnanie sa týka len urážlivého človeka – *metac še* znamená expr. „urážať sa“.

³⁹ Na označenie plačlivého chlapca sa používa výraz *rimbalou*, dievča je *rimbalouka*. Kto sa často s plačom sebaľútostne sťažuje, je *mažiric* (mužský aj ženský gramatický rod). Z hypochondrických typov sa vysmieľajú výroky „*tu me bol'i, tu me soľi/koľi, tu mi hirka, tu mi dzirka*“ a „*kal'ika od vika, žobrag od narodzeňa*“.

⁴⁰ Hoci to nie je vlastnosť, ale momentálny stav, nedá mi nespomenúť, že adjektívum *zli* u nás neznamená zlý, ale nahneváný, a spája sa s ním veľmi frekventované intenzifikačné prirovnanie *zli jak poper* (čierne korenie). Vo význame „veľmi nahneváný“ sme zachytili aj dnes už v podstate zabudnuté slovo *dešperantni*.

nežludni, prípadne opisom (*taki*) *sam svuj* či *ňikoho mu ňetreba*. Kedy len môže, radšej sa utiahne niekam do samoty – takým sa hovorí *zachpajdzira*⁴¹ alebo *zachpajric*. Citovo nevýrazného či chladného človeka volajú aj *žimni gris* („studená krupičná kaša“), prípadne *že je jak žimni gris*⁴². Naopak, družného jedinca vystihuje hodnotenie *taki medzi ľudzi/gu ľudzom*.

Keď sa však niekto až príliš natláča medzi ľuďi, teda aj ta, kde ho nie celkom chcú, povedia, že je *dopiti/dopili*, že je *uchpajric*, lebo všetkým okrem neho je zrejmé, že *chpa še tam jak žid/katoliĳk/luteran/kaľvin do ňeba*. Niekto iných obťažuje už len svojou prítomnosťou, *oči jim vijida*. Iný sa rád mieša do cudzích vecí, *do šickoho chpa nos* („pchá nos“) alebo – ak sa k tomu aj vehementne vyjadruje – *do šickoho chpa piski, do šickoho pizg uderi*, je to jednoducho *mišajvariška/uchpajvariška*⁴³. Kto rád do iných zapára (najmä rečami), čiže *potkusuje*, volajú ho *potkusou*. A ďalší možno chce niečo, čo mu oni nechcú dať, no on stále chodí *unovac, dojidac (še)* alebo *dopijac (še), ucha ojidac*, niekedy až *kreu pic* (preto ho označujú slovami *pijokreuni* a *pijokreuniĳk*⁴⁴).

Niekoho môže k neželanému zdržiavaniu sa niekde viesť jeho prílišná zvedavosť, je *zvedavi jak stara baba/žena*.⁴⁵ Obšmieta sa, *zakukuje jak kukouka/kukolka* („kukučka“), *nacahuje karki* (aby lepšie videl), *nacahuje ucha* (aby lepšie počul). Stane sa aj, že sa niekto opováži *dulovac* („lašovať“) v cudzích veciach, a ak ho pri tom prichytia viackrát, označia ho expresívom *dulou*⁴⁶, lebo je *doulouni jak (stari) pes*.

Najčastejšie to však nebývajú cudzí ľudia, ale slabo vychovaný, *ňeposluchomeni* („neposlušný“) malý *kvarni kvarňik*, hľadájúci nejakú maškrtu, najmä ak o nej vie a *lakomi še* na ňu. O ňom sa povie, že je *lakomňik* alebo *lakomni – jak (taka) lakomťuťa*⁴⁷. Dieťa však treba v tomto držať skrátka,

---

⁴¹ Mužský aj ženský gramatický rod.

⁴² G pl. *grisu*, no na časti územia Zemplína je podoba *griz*, G pl. *grizu*.

⁴³ Zachytili sme len ako ženský gramatický rod, aj keď sa tak označí muž.

⁴⁴ Ženská podoba *pijokreuniĳca*.

⁴⁵ Stále pomerne frekventované sú ustálené úsečné odpovede na niektoré otázky zvedavcov, napr. na otázku „kde je (niekto)“ možno odvrknúť *u skure* („v koži“, myslí sa svojej vlastnej) a na otázku „kam ideš“ – *do Čutej na bal* (zrejme ide o nejaký maďarský miestny alebo pomeštný názov, dnes už ťažko identifikovateľný).

⁴⁶ Ženská podoba *doulouňica*.

⁴⁷ Zachytili sme len ako ženský gramatický rod, aj keď sa tak označí muž.

aby si neskôr nepreberalo (v jedle aj v iných veciach), teda aby nebolo *vibridni*⁴⁸ ani *vidumni*, *vidumčivi*.

Keď sme už pri tom, základ *lakom-* má u nás pôvodne významy spojené len s nutkavou túžbou po niečom, nežičlivý človek bol kedysi⁴⁹ zásadne *skupi*, okrajovo aj *hamižni*, expresívne *skup(t)oš*, *skučkar*, *skurkar* i *skur(k)a*⁵⁰, niekto, kto *sciska peňeži*, *jak kebi mal sto šveti prežic*. O takých povedia, že *caloho šveta mu malo* alebo *za korunu bi hola valal obehla*. Na opačnom póle je ten, kto je *ščiri*, *reskir(ou)ni*, v niektorých kontextoch *gaval'ir*, teda *taki co i dušu bi (ci) dal*.⁵¹ Niektoré porekadlá však upozorňujú, že ani so štedrosťou to netreba preháňať, lebo *chto bars ščiri*, *ta skoro oči/zubi viščiri* (a *chto skupi*, *ta ňe glupi*). Istí ľudia totiž považujú cudziu štedrosť za slabosť, ktorú môžu zneužiť. Nenadarmo sa vraví: „*puš*⁵² *psa poď stul*, *vil'eže/viskoči ci na stul*“ alebo „*daj psu/psoj pa'lec*, *chopi calu ruku*“, prípadne o nevďačníkoch: „*zrob žobrakoj dobre*, *osere ci plot*“ či „*kedz bida*, *ta do Žida*, *a kedz bidi ňit*, *ta ti*, *Židze*, *čit!*“ (variant: „*a kedz po bidze*, *cicho budz*, *Židze!*“).

A ak je niekto *skupi na slovo*, okrem nevýrazného (a viacznačného) *ci-chi* ho mohli označiť aj expresívnym *ňemi*, *ňemtavi*, zriedkavo aj *mumak*. Naproti tomu vravný človek je *bešed'ľivi*, (*z*)*hutor'ľivi* – *ma bešedi jak vodi* (t. j. veľa), zosmiešňujúco povedané *piski mu chodza jak (zasranej) krave ric*. Niekto *tag hutori*, *jak kebi uš konal* („dokonával, umieral“, teda príliš pomaly), a iný zas *me'le jak m'ľinok*, *sipe jak z m'ľiňka*, *jak z rukava* (čiže rýchlo). Kto sa neustále niečím vystatuje, je *chval'iric*, a kto má ku všetkému nejaké doplňujúce informácie, volajú ho *doložgrajcar*.⁵³

O človeku s nezrozumiteľným rečovým prejavom sa povie, že *huhoce/huhota* alebo *bul'koce/bul'kota*. Kto nesprávne vyslovuje sykavky, je *šuš'ľavi* alebo *priciska/priciskuje sebe (z jazikom)*, kto má problémy s hláskou *r*, je *trongotavi*, *trongoce/trongota*, a zajakavý človek je *zahak'ľivi*, *zahakuje še*.

⁴⁸ „*Naji še*, *vibridňik*, *jak budze lačni!*“

⁴⁹ Dnes už v tomto, pravda, možno najmä u mladších generácií pozorovať vplyv spisovnej slovenčiny.

⁵⁰ Zachytili sme len ako ženský gramatický rod, aj keď sa tak označí muž.

⁵¹ Obetavý človek *i do ohňa bi skočil*.

⁵² = *puš'*.

⁵³ Z výroku/opisu (*taki jak*) *doložgrajcar*, *budu dva*.

Na záver uvedieme ešte niekoľko slov, ktoré sa inam „nevpratali“. Nedôverčivý človek je *neverlivi*, solídny je *stajomni*. *Akuratni* je dôkladný, no v niektorých kontextoch to môže znamenať až pantičkársky, pričom toto slovo má aj druhý význam „odmeraný“. Ak niekto často mení svoju podporu, povedia o ňom, že *pri kim stojí, pri tim trime* („tomu nadfža“). Neporiadny človek v ničom *ňema šoru (aňi redu)*. *Ňemerkouni (co Ňemerkuje)*, čiže nepozorný *bi šednul i do houna* (eufemizačne *do torti*). Ak niekto (najmä dieťa alebo mladý človek) spôsobí nejakým hlúpym činom škodu, na to reaguje povzdych *ňeskoro ric bic, kedz še posrala*. Niečiu nerozhodnosť kritizuje opis (*je taka že*) *kus me pol'ub/podžub, kus me puš*.

Ako sa dodnes presviedčame, studnica našich nárečí je ešte stále neuveriteľne hlboká a výdatná. Dúfajme, že z nej budeme aj naďalej radi čerpať nielen my, ale aj mladšie generácie.

ROZLIČNOSTI

Vlhčené či vlhké utierky?

Vlhčené utierky, obrúsky, vreckovky či toaletný papier sú v posledných desaťročiach bežnou pomôckou pri dodržiavaní hygieny, či už osobnej, alebo v domácnosti.

Do rozhlasovej relácie sme dostali otázku: *Mal by som otázku týkajúcu sa vlhčených utierok. Slovo vlhčený som v slovníku nenašiel. Dá sa preto pokladať tento názov za nespisovný? Malo by sa namiesto neho používať vyjadrenie vlhké utierky?*

Ak sa slovo *vlhčený* v slovníku nenachádza, nemusí to znamenať, že je nesprávne a že ho nemožno používať. Vo výkladových slovníkoch sa spracúva výber najpoužívanejšej slovnej zásoby, takže nie každé slovo, ktoré funguje v jazykovej praxi, sa tam ocitne.

V súčasných ani starších výkladových slovníkoch slovo *vlhčený* nie je zachytené ako prídavné meno, ale je v nich prítomné ako tvar trpného prídavia pri slovese *vlhčiť*. Tento tvar sa uvádza buď v gramatickom aparáte, napr. v Ortograficko-gramatickom slovníku slovenčiny (2022; ďalej OGSS), alebo v rámci dokladových spojení, napr. v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vydanie, 2003; ďalej KSSJ): *umele vlhčený vzduch*.

Je pomerne bežné, že tieto slovesné tvary prechádzajú procesom adjektivizácie a stávajú sa z nich prídavné mená s významom „majúci vlastnosť, ktorá súvisí s dejom pomenovaným základným slovesom“. Medzi takéto adjektivizované prídavia s platnosťou prídavného mena sa v slovníkoch uvádzajú napríklad slová *dusený, balíčkovany, porciovaný, pečený, varený, sušený, mrazený, konzervovaný, sladený, mäkkčený* atď.

Niekedy je pre používateľov jazyka ťažké rozlíšiť, kedy ide o slovesný tvar a kedy o prídavné meno. Napríklad v spojení *text písaný rukou* v prí-

---

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

klade *Ponajprv išlo o prepisovanie z textu písaného rukou do strojopisu, neskôr o rozšírenie textu, ale nikdy nie s nejakým úmyslom čosi vylepšiť* (R. Sloboda: Pokus o autoportrét. Slovenský spisovateľ 1988) ide o slovesný tvar, ale v spojení *písaný prejav* v príklade *Do aktívnej slovnej zásoby patria lexikálne jednotky, ktoré jednotlivец používa v hovorených a písaných prejavoch* (M. Čapkovičová: Prezývky žiakov na základných školách v okolí Trnavy. Filozofická fakulta UCM 2010) ide o prídavné meno. Podobne slová *pečený, sušený, sýtený* sa v spojení *mäso pečené v rúre, ovocie sušené v sušičke, kúpele sýtené minerálnymi prameňmi* hodnotia ako trpné prídavné mená, teda ako slovesné tvary, ale v spojeniach *pečené mäso so zemiakmi, sušené ovocie s orechmi, sýtené nápoje* pomenúvajú vlastnosť a fungujú ako prídavné mená.

Ak teda trpné prídavné mená označuje primárne vlastnosť, zaraďuje sa medzi prídavné mená, ak sa viac prihliada na jeho príslušnosť k slovesnej paradigme, zaraďuje sa medzi slovesné tvary. Kritériá, na základe ktorých sa pôvodné trpné prídavné meno, ktoré prešlo procesom adjektivizácie, v slovníkoch spracuje ako prídavné meno, je viacero. Jedným z nich je napríklad možnosť utvoriť príslušnú príslovku, ako aj schopnosť stupňovania, no aj tieto kritériá sú iba čiastočné, lebo sa nedajú uplatniť v každom prípade (Morfológia slovenského jazyka, s. 502; ďalej MSJ).

Trpné prídavné meno *vlhčený* v spojení s podstatným menom, napr. *vlhčená utierka, vlhčený obrúsok, vlhčený toaletný papier, vlhčená vreckovka*, funguje ako prídavné meno a pomenúva istú vlastnosť nadobudnutú väčšinou technologickým postupom, i keď sa zatiaľ ako prídavné meno v slovníkoch nevyskytuje.

Tento typ trpných prídavných mení sa tvorí nielen z nedokonavých sloviac ako *vlhčený, sýtený, dusený, varený, balíčkováný*, ale aj z dokonavých sloviac ako *navlhčený, udusený, uvarený, zabalíčkováný* a pod. a niektoré z nich nachádzame aj v slovníkoch spracované ako prídavné mená, napr. *navlhčený* (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2015; ďalej SSSJ), *urýchlený* (KSSJ), *vysušený, usušený* (OGSS). Tieto slová pomenúvajú väčšinou vlastnosť, ktorá vyplynula z ukončeného deja.

Vráťme sa však k pôvodnej otázke používateľa jazyka, či je potrebné nahraďiť slovo *vlhčený* v spojení s podstatnými menami *obrušok, utierka, vreckovka* či *toaletný papier* prídavným menom *vlhký*. Odpoveď je jednoznačná: nie je

to potrebné. Ako sme naznačili, adjektívizované prídavné *vlhčený* pomenúva vlastnosť nadobudnutú technologickým postupom a vyjadruje sa ním význam „ktorý je výsledkom vlhčenia, nasiaknutý malým množstvom tekutiny, trochu vlhký“. Prídavné meno *vlhký* pomenúva vlastnosť bez prispenia deja a vyjadruje význam „nasiaknutý menším množstvom tekutiny (obyč. vody); obsahujúci isté množstvo tekutiny, vodnej pary ap.; čiastočne mokry“ (KSSJ).

Na pomenovanie „nie suchých“ obrúskov, utierok, vreckoviek či toaletného papiera možno teda používať prívlastky *vlhčený* aj *vlhký*. V jazykovej praxi sa objavuje s uvedenými podstatnými menami aj prídavné meno *navlhčený*, pôvodne tvar dokonavého slovesa *navlhčiť*, s významom „ktorý je výsledkom navlhčenia, nasiaknutý malým množstvom tekutiny, trochu vlhký“ (SSSJ). Zaznamenávame teda konkurenciu až trojice prívlastkov. V jazykovej praxi je jednoznačne najčastejšie adjektívizované prídavné *vlhčený* utvorené z nedokonavého slovesa *vlhčiť*, ako sa možno presvedčiť v textových databázach Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV¹ (ďalej korpus), ako aj na rôznych webových stránkach, a to v reklamných textoch či ponuke e-shopov.

Na ilustráciu niekoľko čísel a príkladov z korpusu (pri vyhľadávaní sme zadávali do databázy slovné spojenia, aby sme eliminovali používanie v slovesnej paradigme):

vlhčené obrúsky 2 685, vlhčené utierky 1 127, vlhčené vreckovky 157, vlhčený toaletný papier 107.

Posadil brata na stoličku a vytiahol balíček vlhčených dezinfekčných obrúskov. (L. Leighová: Divoká karta. Ikar 2011. Preklad: Peter Rulkas, Elvíra Haugová) – *Ženy, vymením svoju garderóbu za osušky a vlhčené utierky.* (K. Farkašová: Stále som mama. Ikar 2016) – *Radšej noste so sebou náhradné suché oblečenie a vlhčené vreckovky.* (Mamina: časopis o životnom štýle modernej mamy, 2011) – *Veľké tempo rastu zaznamenali aj v predaji vlhčených toaletných papierov.*² (internet)

navlhčené obrúsky 46, navlhčené utierky 54, navlhčené vreckovky 22, navlhčený toaletný papier 6

---

¹ V internom korpuse Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) 6,60 G, ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV. [cit. 20. 9. 2024]

² Doklady bez uvedenia zdroja sú z rôznych internetových stránok, nie z publikovaného textu.

Navlhčené obrúsky vyrobené na textilnej báze sú dostatočne veľké a príjemné na dotyk. – Situáciu zachránili špeciálne jemne navlhčené utierky určené na čistenie fotografických skiel. – Nezabudnite ani na okenné tienidlá, navlhčené vreckovky na rýchlu hygienu rúk, obľúbené hračky, zásoby tekutín a drobných maškrtiek, ktorými vaše dieťa zaženie aspoň načas cestovateľskú krízu. – Navlhčený toaletný papier s vôňou aloe vera je dokonalým spôsobom, ako udržať všetko čisté a svieže po každom použití toalety.

vlhké obrúsky 148, vlhké utierky 347, vlhké vreckovky 71, vlhký toaletný papier 21

Veronika neodvetila, so stisnutými perami schmatla kabelku a vybrala z nej dezinfekčné vlhké obrúsky. (S. Koleničová: Víťazné prehry. Ikar 2010) – V podstate ide o nevláknité vlhké utierky [na CD] s antistatickým účinkom, ktoré odstraňujú prach, odtlačky prstov a pod. (Hospodárske noviny, 2006) – Viacúčelové vlhké vreckovky šetrne a jemne čistia povrch obrazoviek, filtrov počítačov a inú kancelársku techniku. – Odporúčam mať so sebou stále balenie vlhkého toaletného papiera.

Z uvedených čísel i príkladov je zrejmé, že v daných spojeniach je najpoužívanejší prívlastok *vlhčený*, ktorý možno pokladať za prídavné meno a takto ho v budúcnosti spracovať aj v slovníkoch.

Samozrejme, napriek výrazne nižšej frekvencii – ako sme už spomenuli – nemožno odmietnuť pomenovanie danej reálie ani v spojení s prívlastkom *vlhký*, pričom prídavné mená *vlhčený* aj *vlhký* fungujú v tomto prípade ako synonymá. Výskyt uvedených podstatných mien s prívlastkom *navlhčený* je z hľadiska frekvencie skôr okrajový a časté sú príklady, v ktorých môže ísť o slovesný tvar, napr. *Hneď na začiatku nás príjemne prekvapila úroveň reštaurácie, keď nám čašníčka elegantne priniesla navlhčené obrúsky na očistenie rúk.*

Porovnajme si používanie iných prívlastkov podobného typu. Nie pri všetkých sa v jazykovej praxi používajú pri konkrétnych spojeniach až tri varianty. Pôvodne adjektivizované prídavné meno *sušený* je v KSSJ, OGSS, Slovníku slovenského jazyka (IV. diel, 1964) a dokonca aj v Historickom slovníku slovenského jazyka (5. zv., 2000) uvedené ako prídavné meno, čo zodpovedá aj jeho fungovaniu v súčasnej jazykovej praxi. Napríklad v spojení so slovom *ovocie* je ustálené prídavné meno *sušený*: *Vychovávateľky si vydýchnu, začnú zobkať z tanierikov sušené ovocie a cereálne keksíky, ktoré*

riaditeľka ako milovníčka prírodnej stravy ponúka hosťom. (V. Švenková: Internátne lásky. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2001) Spojenia s prídavným menom *suchý* a adjektívizovaným prídavným *vysušený*, resp. *usušený* majú nízku frekvenciu: ***sušené ovocie* 8 637, *suché ovocie* 57, *vysušené ovocie* 49.**

Podobne je to aj pri adjektíve *sladený* v spojení so slovom *nápoj*. Pri vyhľadávaní sme kvôli eliminácii nerelevantných spojení zadali do korpusového vyhľadávača až trojslovné spojenie *sýtený sladený nápoj* s variantnými prívlastkami *osladený* a *sladký*. Naše zistenia zodpovedali predpokladu. Prídavné meno *sladený* v tejto konkurencii jasne vedie: ***sýtený sladený nápoj* 86, *sýtený osladený nápoj* 1, *sýtený sladký nápoj* 35.** Na porovnanie zopár príkladov: *Každý vie, že sýtené sladené nápoje smäd nadlho neuhasia a kazia zuby.* (SME, 2017) – *Nezabúdajme, že sýtený osladený nápoj, ktorý má byť detskou variáciou na šampanské (o skutočnom alkohole nemusíme ani diskutovať), je škodlivý pre zúbky, kosti aj celkové zdravie našich najmenších. – Netreba zabúdať ani na pravidelný prísun čistej vody, ktorou na nejaký čas úplne nahradíte sýtené sladké nápoje, ochutené čaje a iné tekutiny.*

Zaujímavé je porovnanie frekvencie aj v iných prípadoch, napr. *tvrdený plast* 2 349, *vytvrdený plast* 12, *tvrdý plast* 3 072, *mäkčený plast* 950, *zmäkčený plast* 66, *mäkký plast* 1 413.

Nie vždy možno registrovať fungovanie podobných trojíc prívlastkov v totožnom význame, napr. *sýty nápoj* (ktorý zasýti), *sýtený nápoj* (s bublinkami), *nasýtený roztok* (v ktorom sa daná látka ďalej nerozpúšťa).

Na záver zopakujeme, že používatelia jazyka sa nemusia báť používať adjektívizované prídavné *vlhčený* vo funkcii prívlastku ani kontrolovať, či sa uskutočnil slovnodruhový prechod a stalo sa z neho prídavné meno, ani ho nahrádzať prídavným menom *vlhký* s čistým kvalitatívnym významom. V prípade nie suchých utierok – ako sme ilustrovali na príkladoch z korpusu – sa v jazykovej praxi v sledovaných spojeniach zámenne používajú výrazy *vlhčený*, *vlhký* aj *navlhčený*, proti čomu nemožno mať z jazykového hľadiska nijaké námietky.

Sibyla Mislovičová
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

Historický slovník slovenského jazyka. V. R (rab) – Š (švrkotaf). Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: Veda 2000. 692 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. M. Sokolová – A. Jarošová. (Kolektív autorov: D. Guričanová, M. Chochoľ, M. Kopecká, T. Laliková, S. Mislovičová, R. Ondrejková, I. Vančová).

Slovník slovenského jazyka. IV. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2015. 1 100 s.

SPYTOVALI STE SA

Kankalinková farba. – V marci minulého roka sa na pracovníčky jazykovej poradne obrátila pisateľka s otázkou, aký je význam a pôvod slova *kankalinkový* v spojení *kankalinková farba*. Nedávno si podobne český pisateľ overoval význam slov *kankalínový* a *kankalínkový*. Jeho žena pochádzajúca zo Slovenska používa slovné spojenie *kankalínová/kankalinková farba* na označenie neexistujúcej vymyslenej farby.

Prídavné mená *kankalinkový* ani *kankalínový* sa nespracovali v žiadnom zo slovenských slovníkov. V korpusových textoch¹ sa však malé množstvo dokladov, väčšinou z internetových diskusií, na tieto výrazy vyskytuje. Adjektíva *kankalinkový/kankalínový* evidujeme s niekoľkými významami. Prvým je „rôznofarebný, strakatý“, niekedy aj so sémantickým príznakom „nepatrične, nevhodne, neesteticky“, čo potvrdzujú napr. doklady *kankalinkovo fialová; hnedé, také kankalinkovo čokoládkové; taká, jak mám oči, kankalinkovokaki – kankalinkovozelené s fialovými bodkami so šikmým šrafovaním* (všetky doklady sú zo stránky pocec.azet.sk).

Z ďalších korpusových dokladov je zrejmé, že prídavné meno *kankalinkový* expresívne pomenúva tiež „nejednoznačnú, spravidla nápadnú, až kriklavú farbu, ktorá pôsobí nepatrične“, prípadne môže ísť o vymyslenú alebo ťažko identifikovateľnú farbu, napr. *Berny má rada všetko výrazné a vzorované, také a onaké, jednoducho kankalinkové, však viete* (fashionblogy.cz). – *Ak je svadba štýlová, a hlavne pre nevestu nezabudnuteľná, môže byť aj kankalinkovej farby* (mojasvadba.zoznam.sk). – *... páči sa mi ... kankalinková, brontofialková a orandžovomindžová, ale neviem presne, ako tá farba vyzerá* (pocec.azet.sk). – *Samé sľuby, lenže tie nám tu už 25 rokov predkladajú i modrí, i červení, i kankalinkoví, len akosi sa nič neplní a národ sa má stále horšie* (debata.pravda.sk). – *Ak máte záujem o čisto nové nepoužité sako a nohavice kaki farby, nech sa páči, predám a k tomu zadarmínečko bonus kravatu kankalinkovej farby* (prijimacky-nsz.cz).

¹ Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpusu (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 18. 7. 2024].

Výraz *kankalinkový* môže byť motivovaný maďarským slovom *kankalin* – prvosienka. Potvrdzuje to korpusový doklad z časopisu Krásky Slovenska z r. 1958²: *V starých knihách O liečivých zelinách Slovenska sa prvosienka jarná uvádza pod rozličnými menami – prvosna skorá, kašky, Petrov kľúč, podlieska, prvnička, kankalin, mŕtvičná zelina*. Podobne sa v Atlase liečivých rastlín a lesných plodov³ uvádza podoba *kankalin* (s dlhým *-i-*) ako ľudové pomenovanie prvosienky vyššej. Doklady na prídavné mená *kankalínový, kankalínkový* sa však v korpusových textoch ani na internete nevyskytujú. V archíve nárečového oddelenia JÚLŠ SAV sa eviduje len jednoslovný doklad *kankalin* (*Primula officinalis*) z Revúcej a doklad *Sukňu mala kankalinovu, aľe blúsku bilu* zo Štefanoviec (okres Prešov) s výkladom „tmavočervená“. Slovník slovenských nárečí tieto výrazy ako heslá nespracúva, v nárečiach sa zrejme vyskytujú len veľmi ojedinele. Vzhľadom na rôznofarebnosť kvetov okrasných záhradných odrôd prvosienok by prídavné meno *kankalinkový* mohlo označovať pestrú farebnú paletu. Spojitosť s prvosienkou však vzhľadom na obmedzený počet dokladov výrazu *kankalinkový* nemožno dostatočne overiť.

Pre zaujímavosť doplníme, že na *kankalinkový* farebný odtieň sa spýtal v roku 2015 aj prispievateľ na fóre internetovej stránky birdz.sk. Odpovede boli *sivá, pestrá, kankalinkovo ružová, neexistujúca a to je všefarba (všetkymiešanédojednejsdojomževytvoriaakúsidiúhu)*, pričom spätnou reakciou bolo *to som si myslela, celkom fajn farba to musí byť*. Posledná odpoveď vyjadrovala pochybnosť o existencii farby: *nepomýlila si si to s konvalinkovou?*

Za slovnými spojeniami *smaragdový koberec, medové vlasy* či *olivová košeľa* si dokážeme predstaviť konkrétny farebný tón pomenovaný podľa vzhľadu príslušného predmetu. Pri *kankalinkovom* (aj *kankalinovom/kankalínkovom/kankalínovom*) odtieni je to inak. Vyskytuje sa veľmi zriedkavo a používa sa v niekoľkých významoch: „rôznofarebný, strakatý, (niekedy tiež nepatrične, nevhodne, neesteticky)“, „s neurčitou, ťažko definovateľnou, ale obyčajne výraznou, až krikľavou farbou (niekedy tiež nepatričnou, nevhodnou, neestetickou)“.

Judita Páleníková

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

² Korpusový zdroj: PACLOVÁ, Libuše – PACL, Juraj: Prvosienky, jarné kvietky hôr a dolín. In: Krásky Slovenska, 1958, roč. 36, č. 4, s. (neuvedené).

³ KRESÁNEK, Jaroslav: Atlas liečivých rastlín a lesných plodov. Martin: Osveta 1977. 767 s.

PRIPOMÍNAME SI

---

22. septembra 2024

100. výročie narodenia dialektológa, slavistu a spisovateľa **PhDr. Antona Habovštiaka, CSc.** Vyštudoval slovenský a francúzsky jazyk na Filologickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave (1946 – 1951). Od r. 1950 až do odchodu do dôchodku v r. 1990 pracoval v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV (predtým Ústave slovenského jazyka SAVU). Zaoberal sa výskumom slovenských nárečí, predovšetkým oravských, ktoré rozpracoval v monografii *Oravské nárečia*. Bol spoluautorom *Atlasu slovenského jazyka* a *Slovníka slovenských nárečí I*, zostavil *Krátky slovník nárečia slovenského oravského*. Ako člen kolektívu sa podieľal na príprave *Slovenského jazykového atlasu*. Venoval sa aj literárnej tvorbe, je autorom viacerých zbierok povestí a rozprávok (napr. *Oravské povesti*, *Slovenské povesti II*, *Zakliate ovečky pod Rozsutcom*, *Snehobiela košela*) aj noviel a románov (*Plátennícka pieseň*, *Volanie domova* a i.). Spolupracoval so Slovenským rozhlasom, so Slovenskou televíziou a ďalšími masmédiami. Zomrel 14. apríla 2004 v Bratislave.

4. októbra 2024

Životné jubileum jazykovedkyne a pedagogičky **doc. PaedDr. Márie Imrichovej, PhD.** Študovala na Pedagogickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach (slovenský jazyk – občianska náuka). Od r. 1993 pôsobila na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, od r. 1997 na Prešovskej univerzite v Prešove (Fakulta humanitných a prírodných vied PU, od r. 2010 Katedra slovenského jazyka Inštitútu slovakistických a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty PU). Pracuje v oblasti lexikológie a lexikografie, onomastiky, syntaxe a ortografie, venuje sa výskumu jazyka právnych textov (porov. monografiu *Lingvistická analýza právnych textov /v spoluautorstve/*).

27. októbra 2024

100. výročie narodenia slavistu, etymológa a pedagóga **prof. PhDr. Šimona Ondruša, CSc.** Študoval na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave v r. 1946 – 1950 (slovenský jazyk – filozofia). Od skončenia štúdia až do r. 1990 pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (katedra slovenského jazyka a literatúry, katedra slavistiky a indoeuropeistiky, katedra slovanských filológií), v rokoch 1998 – 2004 na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Pracoval v oblasti porovnávacej slovanskej a indoeurópskej jazykovedy, najmä etymológie, staroslovienčiny, všeobecnej jazykovedy a dejín jazykovedy. Je autorom množstva lingvistických a etymologických článkov, štúdií, monografií, kníh, napr. *Úvod do slavistiky*, *Úvod do štúdia jazykov*, *Život a dielo Metoda, prvoučiteľ a národa slovienskeho*, *Odtajnené trezory*, *Odtajnené trezory slov 2, 3*. Zomrel 8. februára 2011 v Bratislave.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300